

DR. JOS. TOMINŠEK:

ANTIBARBARUS

STUDIJE O NAPAKAH IN PRAVILIH
- - SLOVENSKEGA PISANJA - -

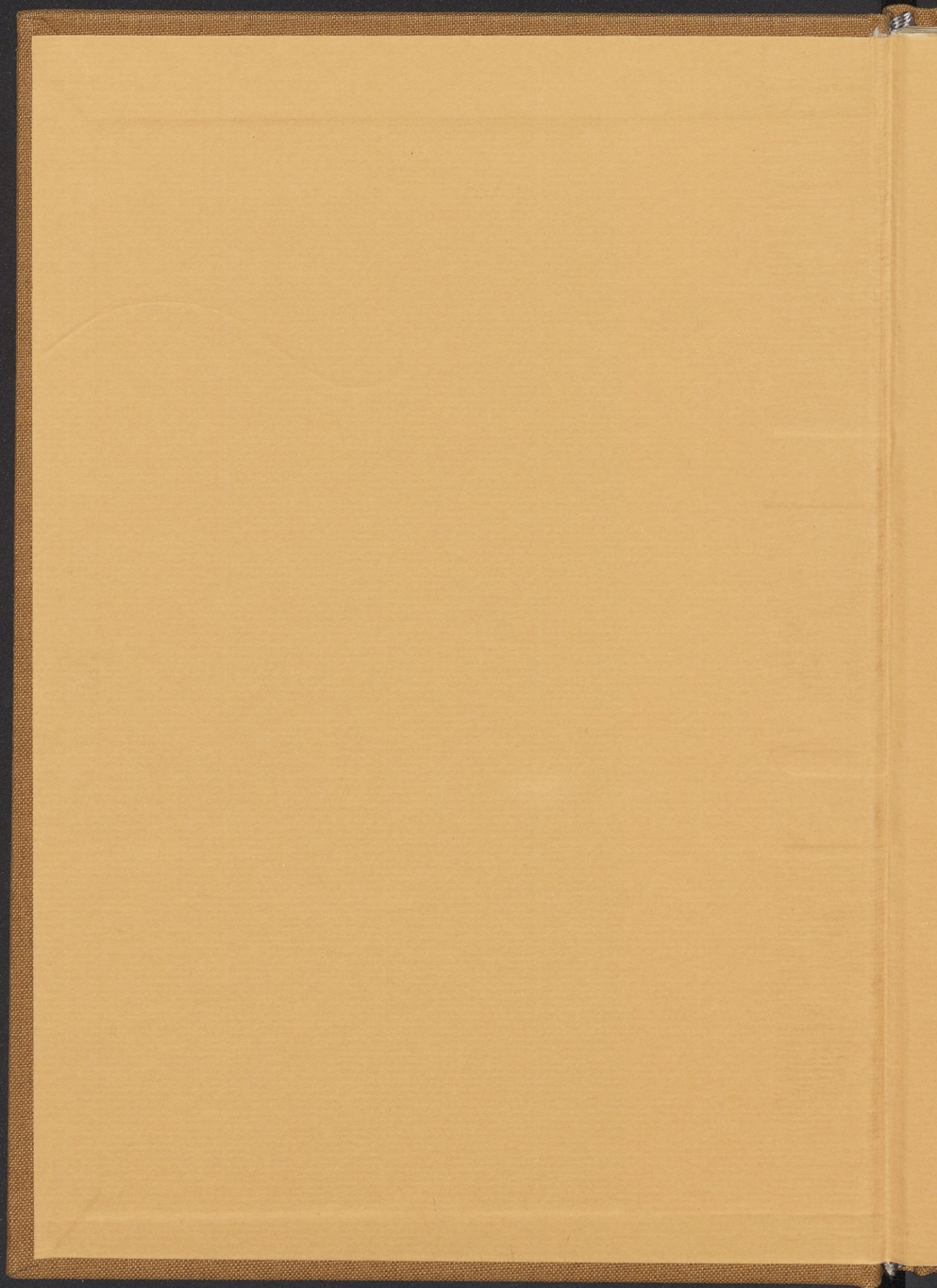
I.

LJUBLJANA 1910.

ZALOŽIL L. SCHWENTNER

NATISNILA NARODNA TISKARNA V LJUBLJANI

21848E
DR. JOS. TOMINŠEK:

ANTIBARBARUS

STUDIJE O NAPAKAH IN PRAVILIH
- - SLOVENSKEGA PISANJA - -

I.

LJUBLJANA 1910.

ZALOŽIL L. SCHWENTNER

NATISNILA NARODNA TISKARNA V LJUBLJANI

N 384815

384815

DR. JOŽ TOMIŠEK

ANTIBARBARUS

STUDIJE O NAPAKAH IN PRAVILIH
SLOVENSKEGA PISANJA

20. 1. 1988

N 98800048

LJUBLJANA 1970

Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA LJUBLJANA

VSEBINA.

	Stran
Pravopisna načela	1— 8
I. „Obesilo se ga je“. „Išče se Uršo Plut“	8—18
II. „Ampak“ na svidenje	19—24
III. „Historiško-kritiško“ poglavje	24—32
IV. Pisava slovenskih krajinskih lastnih imen	32—47
V. Pisava tujih, posebno latinskih in grških lastnih imen v sloven- ščini	47—59
VI. Pravopisna drobnjav	60—65
Kazalo	67—68

Načela.

„Tudi bi djal, da naj bi neusmiljeno rešetal
vso novino zdanjih slovenskih knjig.“

Levstik, 1. 1858.

Preteklo je pol stoletja, odkar je Levstik s svojimi članki „Napake slovenskega pisanja“ vznemiril idilsko življenje pisateljev amaterjev v slovenskem vinogradu. Ko je Bleiweis v svojih „Novicah“ 1. 1858. pričel objavljati Levstikov spis¹⁾, si pač ni mogel misliti, da bo vsled njega vzkipele pravcati boj; saj ni pričakoval, da bodo Levstikove besede naperjene tudi — dasi ne izrečno — proti pisavi „Novic“ samih. Stvarne jezikovne razprave Levstikove bi sicer ne bile dirnile nikogar; a Levstik jim je dodeval pri vsaki priliki svoje osoljene splošne opazke, ki so zgrabljale često bolj pisatelje subjekte nego njih jezik kot objekt. S posebnim jezavim veseljem je butal ob trmoglavost Gorenjcev, čisto pozabivši na svojo nič manjšo dolenjsko trmo; že s tem se uredniku „Novic“ — Gorenjcu — ni uslužil. Naravnost za napad na prizanesljivo sodeče „Novice“ pa se je moral smatrati Levstikov glasni poziv o potrebi stroge kritike, ki je ž njim končal svoj spis (str. 81.—86.); zdelo se mu je čas, da se tudi o tem kaj „izblekne“. Zdaj so planile „Novice“ po lastnem sotrudniku; zgrabil ga je urednik sam ter zastopnik gorenjščine, Hicinger. Levstik ni molčal, to se razume; odvzeti mu niso mogli peresa, a zaprli so mu javne liste, tako da je poglavitni del njegovega odgovora „Gospodoma nasprotnikoma“ ostal neobjavljen; v „Zbranih spisih“ ga zdaj čitamo celotno.

Danes, pol stoletja pozneje, se nam zdi ondanji hudi boj zelo pretiran. Gospodje so se borili v prid — svoje slovnice in svoje pisave za žive in mrtve; od stvari so prešli — po starem receptu — kaj hitro na osebe in osebnosti ter so po načelih tedanje vzgoje

¹⁾ Mi navajamo v našem spisu to razpravo po Levstikovih „Zbranih spisih“ (Uredil Fr. Levce) IV. 21 idd.

medsebojno poučevanje zvesto spremljali in podpirali s — palico. In nastala sta med Slovenci dva tabora pristašev, ki so z živim zanimanjem sledili bojnim kretnjam. — Danes? Danes se o jeziku in pisavi razpro obično slovničarji in kvečjemu kak urednik intereso-
sovanec; občinstvu so taki razpori deveta briga. Še manj ko deveta briga pa so jezikovna in pravopisna razmotrivanja — aktivnim pisateljem! Baš v tem je glavna razlika med tedanjo in sedanjo dobo. Tedaj je bil vsak pisatelj naroden pionir, žrtvovalec in zaslužnik; dandanašnji je pisatelj obično uslužbenec, ki opravlja svoj posel prav tako in s podobnimi svrhami kakor katerikoli duhodelec ali rokodelec, skratka: tedaj je bilo pisateljjevanje za pretežno večino pisateljev narodno delo, zdaj je za pretežno večino le delo kakor vsako drugo ter, ako se oziramo na realni uspeh, realno narodno tudi le toliko kakor vsako drugo delo narodnjaka.

Zato dandanašnji ni več one ognjevitosti za orodje narodnosti, to je za jezik kot tak; prej je bila vsaka beseda, vsaka oblika že svetinja; zdaj imamo na udobno razpolago cele jezikovne kolajne — kdo bi se potem brigal za podrobne svetinjice? To razmerje svedoči, da smo napredovali po obsegu in veljavnosti — res! Nazadovali pa smo v navdušenju za jezik sam in v pieteti napram njemu. Z obče narodnega stališča je tudi to nazadovanje napredek; na mesto navdušenja za sredstvo je stopilo stremljenje, da se temu sredstvu pribori čim večja veljava na zunaj: ugled in enakopravnost z drugimi jeziki. Današnje javno, narodno vprašanje glede našega jezika ni: kak bodi ta jezik, ampak: kako se naj razširi njegov vpliv.

Do tega razmerja je moralo priti, — ako smo hoteli svoj jezik osamosvojiti. Izumiral je slovenski narod jezikoslovcev, iz našega časopisja je izginjalo jezikoslovje, namesto raziskovalcev jezika in jezikoslovnih boriteljev smo dobili „narodne delavce“ in borilce za narodno enakopravnost. Poglavitna ni več jezikovna pravilnost, ampak jezikova pravica! Veliki cilji zunanjega sveta so odrinili v neopaženo kotišče prejšnjo marljivo skrb za „pravilnost“ in „lepoto“ jezika. Kdor se še peča strokovno z jezikom, se mora bati očitka, da je čudak, suhoparnež, črvivec... Kdo bi se tudi posvečal v burnih časih nehvaležnemu poslu, kojega težav bi ne hotel nihče priznati! Kdo naposled ima toliko časa na razpolago, kakor ga je Levstik (po sili!) imel za svoje študije, bivajoč na kmetih,

v Spodnjih Retjah, brez službe, občujoč s priprostim ljudstvom, pazeč na njegovo govorico in vedno iznova prebirajoč sveženjček jezikoslovnih knjig, predmet svojega trajnega posla in svojega razvedrila. Do take idilske slasti v proučevanju jezika so moderniku iz 20. stoletja sredstva izključena prav tako, kakor bi se nagon zanj težko pojavil.

Na podlagi lastnega svojega izkustva Levstik tudi od pisateljev vedno in vedno zahteva dvoje; prvič: pisatelj se naj uči svojega posla! „Še loncovezec, ki res nima zvitega rokodelstva, se mora vendar učiti, preden gre sam z dratom po svetu; pa bi se pisar ne učil, preden se loti peresa?“ Tako pravi na str. 82. in slično drugod. Drugič: pisatelj se uči jezika od našega kmeta! In ta, druga, zahteva se mu zdi poglavitna; ponavlja jo v različni obliki pri vsaki priliki in ž njo začenja svoj spis. Stiske njegovega življenjskega položaja so bile v tem oziru zanj prednost nasproti drugim pisateljem: ti so se ločili iz domačega kraja, ko so bili še otroci; potem pa so živeli v mestu, „govorili večidel nemški, brali večidel nemške knjige poleg pisanja družih narodov“. (Str. 21.) Levstik sam pa more samozavestno vprašati: „Koliko pisateljev pa je, ki morejo na selu živeti?“ Na tihem si je pač mislil: „Kakor jaz!“ Dá, lahko rečemo, da je tudi prva njegova zahteva: „Uči se!“ domalega istovetna z drugo. Kajti kje naj se uči bodoči pisatelj pravega jezika, če ne pri narodu? Iz dotedanjih knjig gotovo ne; iz leposlovnih ne, ki jih itak skoraj ni bilo, in iz slovníc seveda še manj; saj sta bili edini pomembni, Kopitarjeva in Metelkova, pisani celo v nemščini. Največ vzorcev so imeli še pesniki verzotvorci, a nedostajalo je proze, edino trdnega temelja v razvoju jezika. Potemtakem je Levstik prav označil položaj: „Ni še dospelo naše slovstvo do tiste stopinje, da bi se človek do dobrega izučil jezika iz golih knjig; zaklad slovenščini je zmirom še kmet in ljudstvo zunaj mesta“. (Str. 21.)

Toda vpraša se, kateri kmet in ljudstvo kje! Ker je vsak poznal in hvalil najbolj svojega kmeta in zlasti sebe kot bivšega kmeta, zato je bilo težko najti enotno merilo. To je izkusil in tako je počenjal Levstik sam; tako delajo obično tudi dandanašnji tisti, ki se hodijo učiti jezika k narodu samemu. Enemu jezikotvorcu pomaga njegova mati Kraševka, drugemu štajerska teta; navedel bi lahko zglede z imenom.

Le glede tega nedostatka je današnji čas še soroden Levstikovi dobi. Nikakor pa ne velja pravilo, da bi se i zdaj pisatelj mogel izučiti edino „zunaj mesta“. Veseli moramo biti, da tega ni treba. Zdaj smo dospeli do stališča kulturnih narodov in jezikov: jezika se naučimo v šoli in v knjigi. Skrb za uveljavljenje pravic jezika mu je priborila poleg ekspanzivnosti tudi veliko notranjo moč, ki deluje kar avtomatno dalje. Učimo se jezika že iz jezika samega, t. j. iz jezikovnih plodov; ni se treba zatekati edinole k njegovi dojlji, k slovenski materi kmetici. Njena pomoč je zadostovala naivnemu otroku-narodu, dokler se je učil hoditi, a preslaba je odraslemu kulturniku.

Razmerje je in po prirodnem razvoju mora biti baš nasprotno idilskemu v Levstikovih in Bleiweisovih časih: zdaj se mora „kmet in ljudstvo zunaj mesta“ učiti jezika od olikancev „meščanov“; kajti z narodno prosveto se širi tudi znanje njenega orodja, narodovega jezika; prosveta pa ubira svojo pot iz večjih kulturnih središč do osamljenega seljaka. Za domače potrebe zadostuje kmetu njegov jezik in za te se ga seveda še vedno hodimo k njemu učiti; za vse ostale mnogobrojne, zlasti duševne potrebščine pa se hodi kmet k svetovniku učiti i predmetov i jezikov. — Naši pisatelji se za svoj posel tudi ne hodijo več k kmetu pripravljati: to bi se smejali jezikovnemu ali estetičnemu diktatorju, ki bi kaj takega zahteval! Na letovišče, kajpada, bi že šli v kako vas, za nekaj dni; morda tudi toliko, da si naberejo snovi za spise; svoje orodje pa, jezik, prineso nabrušeno s seboj in naši najboljši pisatelji (posebno dva!) — a žal le ti! — ga še vedno sproti brusijo in likajo z nekako psihično slovnico, ki ji je svrha ne „pravilnost“ jezika — ta se mora razumeti sama ob sebi — ampak harmonija in ritmika.

Res je še ta in ta „pisatelj“ rojen na kmetih, kakor sploh dokaj razumnikov; a prav tako je res, da imamo izborne in jezikovno briljantne pisatelje, ki niso vzrasli, niso rojeni na kmetih. — Dandanašnji je — hvala Bogu — prav vseeno, sem li rojen pod slamnato streho ali nad parketom: če imam dar, voljo in priliko, bom postal pisatelj in bom pisal lep jezik. Tudi poljudno more pisati parketnik prav tako kakor slamnatostrešnik, ako ima — talent za to. Kdor „zna“ dandanašnji sklanjo, sprego in skladnjo in se ogiblje tujk, še daleko ni da bi mogel biti pisatelj, dasi mora seveda vsak pravi pisatelj to troje nositi v malem žepu.

Povsem izčrpan pa pristni jezikovni vir, kmetov jezik, tudi danes nikakor še ni, dasi imamo važen pripomoček, ki ga je Levstik tako pogrešal: dober slovar (Pleteršnikov). Kak besedni biser se še vedno dobi, zlasti v odročnih, neprometnih krajih, največ pač v gorah. Seveda se tičejo take besede omejenega okrožja; a baš za nekatere realne stroke (prirodopis, zemljepis, tehnika) bi se dalo še najti kaj lepega. Še važnejša bi bila narodna rekla, domislice, pregovori; tak material je imel Levstik brez dvoma osobito v mislih, ko je zahteval, da se pojdi pisatelj jezika učiti h kmetu. Tudi tega, prav pisateljskega gradiva bi se še kaj nabralo, dasi so ga naši pisatelji že precej porabili; a to gradivo ni izčrpljivo, ker ga kmetje pomnožujejo sproti, dokler namreč ne začno čitati — časnikov. Pri neukem kmetu se torej pisatelj nauči še največ; tak mož rabi res svoje pristne besede, često le lokalno znane, se poslužuje ondotnih fraz, sploh kaže to, kar bi imenoval jezikovni kolorit. Tega kolorita, ki bi ga mogli, če nastopa s tvorno silo, tudi imenovati jezikovni čut, se i dandanes najsigurneje oprimemo v neposrednem občevanju z neukim prostakom; a siliti se ne smemo! Levstiku je dan narodni kolorit kakor malokomu, a včasih se nalašč muči, da bi bil prav naroden.

Iz nedostajanja tega kolorita se razlaga, da se nam jezik marsikaterega pisatelja, zlasti člankarja, zdi pust ali prenapet. Pri pisateljih beletristih se ta razlika opaža manj, ker bi itak ne bili mogli uspeti, ko bi bili v tej poglobitnosti nedostatni; zato pa ti često greše, ker, hoteč biti prav pristno narodni v svojem izraževanju, posnemajo le kako prilično zunanost v narodnem jeziku, ponajveč razne izvirne kletvice in sploh porcijo grobosti. Največji grešniki so posilijumoristi, ki jemljejo tudi svoje snovi najrajši iz tistih krogov, kjer se smeh povzroča in kvitira v priduševskem tonu. Sploh je bilo kvarljivo za naše „narodno“ slovstvo (v ožjem zmislu), da so pisatelji iskali našega naroda ponajveč po — gostilnah. Dokler je trajala romantika sladkega vinčka (Jurčič!), smo se zadovoljno muzali vrlim kmetom pijančkom; ko pa se je pojavil naturalizem žganja in načelnega upijanjenja, nam je postajalo žal za renomé našega prostaka, a vselila se nam je v žolč ogorčenost, ko smo videli, da je v gotovih slojih občinstva taka „literatura“ jako dobro došla — kot cvet lastnega vrta. Te sloje bi imenoval gostilniške; vsak resen motrilec obžaluje, da mednje nikakor ne spadajo le zastopniki „ljudstva“ ...

Novejša doba nam je prinesla v slovstvu tudi specialiteto, ki bi bila za Levstika in tedanjo kar svečanostno presojo jezika nemogoča: pisavo v narečju. Da se sme rabiti narečje v slovstvene svrhe, to je najboljši dokaz za sigurno utrjenost knjižnega jezika. Dokler se ta šele razvija iz narečij in poleg njih, tako dolgo je nemogoče rabiti celotna narečja v književne svrhe; saj bi se narečje smatralo le za spačen knjižni jezik. Dvajseto stoletje je prineslo Slovencem tudi sistemato slovstvo v narečju; zdi se mi, da še nekoliko pre zgodaj, ker se porablja in za zdaj tudi res da porabiti le v komične svrhe, dočim si resnega, prav umetniškega spisa v narečju še ne moremo misliti. Tak bo mogoč šele tedaj, ko bo naš knjižni jezik navzdol vplival nivelujoče na narečja toliko, da bomo dobili nekako normalno, splošno, skoraj bi rekel, olikano narečje. Dokler pa je narečje le narodna noša za zabavljanje in celo za barabstvo, tako dolgo ne more biti uniforma za veljavnejše slovstvene prikaze. — Da je naše narečno slovstvo krenilo baš na sedanjo, nič kaj simpatično pot, temu je gotovo največ kriv nesrečni slučaj, da so si dotični pisci izbrali za svoj organ baš najgrše in najmanj slovensko narečje, namreč ljubljansko, katerega posebnost (premnožica nemčizmov in oškrtanje vseh končnic) se v takih jezikotvorih še nalašč na debelo pretirava. Škoda, da se pisatelji niso odločili za katerokoli čisto, res domače narečje! Najboljše bi pač bilo, vsaj za šaljive spise, ribniško, ki je služilo že Jurčiču. Nekaj drobiža v tem narečju, raztresenega todintam, ima večjo estetično ceno nego vse, kar se zrobanti v ljubljansčini. Ni dovolj, da se narečje korajžno reže, treba je posebnega talenta, resnega študovanja in — ukusa! Vse troje ima doslej edino Murnik, ki je nedavno to svojo odlično zmožnost dokazal v briljantnem posnemanju celo stare dolenjščine, pismenega jezika Trubarjevega.

Narodov, kmetov jezik potemtakem pri nas zdaj nima tistega blagodejnega vpliva na knjižno slovenščino, ki bi ga smeli pričakovati; že zato ne, ker se v kmetovem jeziku ne išče to, kar bi se moralo, in nadalje, ker se za pravi narodov jezik, t. j. za narečje, ne uveljavlja res kmetov jezik, ampak spakedranščina mestnega in predmestnega proletarca. Oboje pa posurovlja jezik v izraževanju; z žalostjo opazujemo, da je navadni občevalni jezik izobražencev, t. j. tisti kompromisni jezik med knjižnim jezikom in narečjem, precej robat, robatejši, nego so drugi kompromisni jeziki. Ta

neveseli pojav je tudi posledica čudovito brzega napredka našega knjižnega jezika: iz kmeta je prehitro postal gospod, še preden se je mogel otresti kmetavstva. Čila moč pač izbruhne rada prehudo; treba jo je brzdati in njeno silo napeljati na tvorno pot.

Ako se ne motim, se pri nas razvija jezikovna izobrazba navzdol z veselejším uspehom nego navzgor. Naš seljak je v svojem jeziku silno napredoval; šola, listi, knjige, olajšano osebno občevanje z olikanci, vsednevne potrebe zapisovanja in dopisovanja, to ga je izurilo, da more govoriti slovenščino, ki bi osramotila mnovega „meščana“. Govoril sem nedavno s takim kmetom, ki ima samotno svojo kmetijo visoko gori pod Ojstrico!

Sploh je čudovito, kako je napredovala prožnost in izražljivost našega jezika. Vsaki stroki se da hitro prilagoditi in začetniška okornost se izgublja, da se niti ne zavedamo kdaj. Poleg tega pa ima naš jezik kot novinec še mnogo svežosti; stari kulturni jeziki so izbrušeni in v izraževanju vklenjeni v historične spona; naš jezik še pripušča vsakemu pisatelju mnogo subjektivnosti: „uradni“ slovenski slog se šele (ali naj rečem: že? in žal?) razvija. Ta svobodnost je res lepa reč in v pravih rokah dragocena prednost; a prav tako je tudi zapeljiva. Ker se namreč zavedamo, da jezik mnogo prenese, mu včasih kdo nalaga preveč: vceplja mu lastne svoje jezikovne manire in navade in razvade. Izprva namerava s tem morda nuditi občinstvu le kako izredno delikateso; pri prihodnji priliki pa je že ne občuti več kot izrednost in kmalu se je privadi. Pri današnji razširjenosti tiska se taki nenavadni izrazi, nepotrebni provincijalizmi itd. razmnožijo med občinstvom in dobe kmalu posnemalcev, ki se hočejo tudi tako izvirno izražati — in novotarija gre od peresa do peresa, od ust do ust. Pri jeziku z že utrjenim ustrojem in morda s svetovno veljavo pa ostanejo take jezikovne manire posameznika obično omejene le na njega in na njegov ožji krog.

Tem potem se naš jezik gotovo bogati in smatrali bi tako razplojenje jezikovnih posebnosti vseskozi za veliko korist, ko bi vsaka domislica, ki uide kakemu piscu in jo naposled goji kak list ali listič, bila res dobra, t. j. v soglasju s splošnimi jezikovnimi zakoni, ali ko bi vsaj bila jeziku res nujno potrebna. To potrebnost naglašam posebej, ker je z ozirom na praktične zahteve in na gladko porabnost jezika neizogibno, da pripuščamo

tudi marsikaj v modernem govoru in v pisavi, kar bi s strogo slovniškega stališča ne bilo dopustno. Novotarija pa, ki bije jezikovnemu ustroju naravnost v obraz, ki ni potrebna, ker ima jezik dovolj drugih pripomočkov, novotarija, ki je morda celo tujega izvora, ta se mora izganjati z vsemi sredstvi. — To je negativni posel jezikovnega motrilca.

Skrbeti pa se mora za jezikovno okretnost; skušati moramo poenostaviti prezamotana pravila, zlasti tičoča se zunanosti, n. pr. pravopisa in rabe sooblik. Porabnost izključuje, da bi smeli biti preveč skrupulozni; le jezikovnega čuta ne smemo žaliti. Finoča jezikovnega čuta pri mnogih že pojemlje, ker ponehava njega načelno gojenje: vzporedni točni pouk slovenščine in tujih jezikov, a pri temeljtnikih še deluje. — Skrb za okretnost je pozitiven posel jezikovnega motrilca.

V obeh ozirih je dovolj opravka in čas je že zanj. Pred petdesetimi leti se je delal proračun; danes je čas, da pričnemo sestavljati bilanco. Napredek je sicer očiten, a na raznih mestih preti jezikovna izguba; krive so ji največ novine. —

V nastopnih poglavjih bomo premostrivali pereča vprašanja večjega ali manjšega obsega. — Prvo poglavje bo posvečeno najgršemu izrastku na našem jezikovnem polju, konstrukciji: „naprosilo se ga je“, „hlapca se je najelo“, „prime se jo“ itd. Ta jezikovni nestvor moramo ubijati in ubiti z vsemi sredstvi!

I. „Obesilo se ga je.“ „Otroka se je potapljalo v vodo.“ „Išče se Uršo Plut.“ „Mene se ne ujame kar tako.“

1. Taki in podobni so najnovejši jari cveti, parasiti na naši jezikovni livadi. Navedene sem utrgal mimogrede v nekaterih naših listih in knjigah, ki jih iz jasnih ozirov in obzirov ne navajam imenoma, kakor se bom sploh v nastopnem izognil citatom, izvzemši potrebne slučaje; imam pa v svojih zapiskih zabeleženo vsako važnejše najdišče, ki ga bodo poučenci po vsebini dotičnih zgledov vsaj vobče pogodili sami.

V čem je absolutna napaka in, za slovenščino, lahko rečem absurdnost takega izraževanja? Slovniško povedano: v tem, da se

trpno-povratnemu glagolu pusti predmet (objekt) v četrtem sklonu, kakor ga je imel tvorni glagol. To je neorganski nestvor, ki nastane le tam, kjer je izginil jezikovni čut. V slovenščini nastopa ta nestvor z vso silo šele v zadnjem desetletju, a zdaj se ž njim okužujeta pisava in govor že prav izdatno. Vse merodajno naše slovstvo pa se je še uspešno ubranilo tega izrastka in rabi, kakor je redno i pri nas od nekdaj i pri sorodnih jezikih, pri trpnem glagolu osebek v prvem sklonu, ali pa se, kar celo ustreza duhu slovenščine, izogne trpni dobi in ostane pri tvorni. Torej je edino pravilno: „obešen je bil“, oz. „obesil se je“¹⁾ in „obesili so ga“; „otrok se je potapljaj“, „otroka so potapljali“, „išče se Urša Plut“; „jaz se ne ujamem (se ne dam ujeti) kar tako“, „ne ujameš (ujamejo, ujamete) me kar tako“.

Prikrat sem pozoren postal na to dotlej sila redko novotarijo v našem jeziku že pred šestimi leti (l. 1903.), ko sem za „Popotnika“ pisal razpravo o „Slovniškem povratnem razmerju“. Že tedaj sem rekel v opombi koncem II. poglavja: „Konstrukcija „se ga tepe“ je čuden lokalizem, ki ga ne velja posnemati“. — Odslej sem stalno obračal pozornost na ta pojav, ki mu izprva kot redki prikazni — edino v časnikih — nisem prisojal nikake pomembnosti. A širil se je in širil; pred tremi leti sem naletel nanj že v slovenskih nalogah dijakov; v zadnjih dveh letih pa raste rapidno. Tem pozornejše mi je seveda postajalo uho in kupoma sem si mogel zbirati črno gradivo napak. V inseratih sem čital, da „se kupi kravo“, da „se najme hlapca“ in „spretno šiviljo se priporoča“; na oglu sem našel nabito, da „se odda sobo“. V navadnem govoru sem slišal: „knjigo se kupi“; „slugo naj se pošlje, da se ga pokliče nazaj“ in nebroj podobnih izrazov — le sami pazite nase in skoraj se boste sami zasačili pri kaki taki tvorbi.

Zanimivo je poslušati predavatelje in govornike. Zavedajoč se, da morajo govoriti pravilen, lep jezik, se izogibljejo takim napakam. Ko je neki govornik profesor poročal o uspehih važnega odposlanstva, je začel stavek: „Sprejelo se nas je...“, a se je še pravočasno prekinil s popravo: „Sprejeli so nas častno“. — Pri zanimivem znanstvenem predavanju je rabil predavatelj zvezo: „Francoze se je sovražilo“ — in dobro se še spominjam, kako je star gospod,

¹⁾ O možni, a vobče navidezni dvoumnosti tega izraza izpregovorim spodaj.

pazen poslušalec na moji strani, zmajal z glavo in z začudenjem tiho ponovil to zanj očitno novost. Tudi v privatni korespondenci sem dobil en tak zgled; kot člana odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi me je vprašal marljiv nabiralec: „Do kdaj se bo še nabiralo narodne pesmi?“

V rokopisih, ki sem jih dobival v pregled, sem tudi že nahajal svojo znanko spačenko. „Nikake dobrote se jim ne podeli, ako jim povišamo plačo“, čitam v enem. Drugi piše: „Ko se zavije proti jugozahodu, pa se ima pred seboj navpične stene“; ali: „Daje se jim jo (namreč: vodo) navadno vsakih osem dni“; ali: „Naj se pogrne mizo“. V šoli pa se je tudi bolj in bolj oglašala, tako da jo je bilo treba potlačiti z vso resnobo.

Dokler bi jo nahajali v takih bolj internih spisih, bi njena vplivnost ne bila opasna za jezik. A dobivala je polagoma upravičenost v uzakoniteni javnosti, v časniški pisavi. Seveda ne na mah in tudi ne dosledno, ampak v nekaterih številkah prav razkošno, v drugih le raztreseno ali celo nič. V številki s 1. maja t. l. nekega dnevnika sem našel n. pr. tale stavka: „Še enkrat se opozarja vse prijatelje društva na občni zbor“. Še hujše pa je tole ondotno poročilo: „Vihar je bil tak, da se je vzdigovalo po cestah cele oblake(!) prahu“. Dotičnik, ki je zagrešil ta stavek, se že ni niti več zavedal, v katerem slučaju (namreč v trpni dobi) se pojavlja tak nepravilen sklad, in ga je, že samega nepravilnega, rabil na — nepravilnem mestu, namreč pri povratnem razmerju: kajti prah se dvigne sam in se prav nič ne misli na tistega, ki dviga prah! — Baš ob zaključku tega poglavja (sredi junija 1909) sem čital v istem dnevniku vest o nekem gospodu, ki je poslal društvu večjo vsoto „z željo, da se *ga* vpiše kot ustanovnega člana“.

Po vplivu ohlapne govorice in umljive, dasi ne opravičljive jezikovne popustljivosti dnevnega časopisja se je ta napaka jela širiti tudi po spisih, ki so umerjeni za trajnejše uvaževanje. Kako se neznosno in neprebavno meša pravilno izraževanje s patvorjenim novim, kaže n. pr. tale doslovni stavek iz nekega strokovnega lista: „Pečenke se jedo z nožem in vilicami, vendar sedajna(!) pravila strogo prepovedujejo, da bi se pri katerikoli jedi z nožem *zajemalo* jed(!) ali bi celo nož dalo v usta. Močnate jedi se jedo ali samo z žlico ali samo z vilicami in žlico.“ — Ali ne zaslužijo taki „pisatelji“, da bi se jim (naj govorim v njih jeziku) obesilo mlinski

kamen na pero in se jih potopilo v tinti! Ni čuda, da sem našel v istem listu in v isti številki stavek s sledečo ne dehtečo rožico: „Gostilničar ima to dobroto, da gost pri njemu(!) zaužije vse obede“. ¹⁾

Ena slovenski pisana revija piše sklad „obesilo se ga je“ res že skoraj dosledno. Na treh straneh ene številke sem našel tele zglede: „Našo šolsko deco se še vedno potujčuje; ne da se ji izobrazbe v materinem jeziku, sili se jo v potujčevalne zavode. Odstranilo bi se nasprotstva; zvezo se mora smatrati; opušča se vse titule in časti(!); sprejeti se more privržence različnih verstev. Denar se je zapravljal. Naslove in imena naj se piše razločno“. V drugi številki iste revije čitamo: „Ne volilo bi se več novega opata(!); kako vzgojo in izobrazbo se da(!) učitelju na učiteljišču? Učitelju se krati državljansko svobodo“. — Ko čitamo take stavke kar po vrsti, se zavedamo z grozo, kam pripelje lepi naš jezik en sam izgrešek. Za strašilo pa še zapišem iz tiste številke stilističnega spaka: „Predsednika se voli in ima naslov mojster!“ Tu se vidi, kam je izginil jezikovni čut; stavek bi ne bil niti dober, ko bi mu pisuh pustil pravilno slovniško obliko: „Predsednik se voli in ima“, ker se neenakovrstna glagola „se voli“ in „ima“ ne moreta kopulativno (z „in“) vezati; kaj šele v spačeni obliki: „predsednika se voli“, ko dobita glagola vsak svoj osebek in se vendar vežeta z „in“!

Druga slovenska revija ima našo napako le v spisih nekaterih pisateljev; n. pr. „V velikih umotvorih se razume lepoto“; obično se pripuščata oba sklada, celo v enem stavku n. pr.: „Edino ta pripomoček je, da se ohrani delavne moči doma, da se zasigura majajoča se eksistenca gmotno slabih“. — Bolj se šopiri v nekem časopisu, ki je namenjen naraščaju; v eni številki čitamo po vrsti: „Ne vzgoji se nobenih Slovencev; vpošteva se le delavce in obrtnike, korumpira se značaje, oropalo se jih je najsvetejšega“; ali kolobocijo: „hotel se je in že bojkotira družbo“ (k „hotel se“ si moramo siloma vstaviti glagol „bojkotirati“!).

V ostalih časopisih naletimo na svojo nasprotnico le tuintam; vidi se, da se je vrinila le pomotoma; v nekem obrambnem listu

¹⁾ V vseh listih in spisih, ki pišejo: „obesilo se ga je“, nahajam sigurno tudi že prav priljubljeno grdo napako: „pred dvemi leti(!!)“. Te napake smo že kar vajeni; hudo pa zamerimo, da stoji v neki knjigi, ki poučuje učitelje slovenščine, napako tegale kalibra: „dvem svrham“(!!), ko je pri ženskem spolu dvojina vendar tako očitna!

je stal nauk: „Natakarjem in natakamicam naj se ne da napitnine“. — Pohvalno smemo zabeležiti, da se naši veliki beletristični listi strogo izogibljujejo spakedranke; le v enem sem v eni številki (1908, str. 378., 380., 381.) našel nekaj takih zmot — *quandoque dormitat bonus redactor!* — Prav trdno pa moram pribiti, da sem v lanskem letniku (1908) enega naših pedagoških listov na strani 130., 131. in 133. naletel na te-le grdosti: „Lahko se ga(!) prigoji (namreč: abnormalno delovanje) tudi zdravemu telesu“; „možgane se ne sme napenjati“; „kmalu se ga (namreč: mir) začne rušiti na razne načine“. — Kaj takega bi pedagoški list, ki bodi tudi v jezikovnem oziru vzor, nikdar in nikoli ne smel zagrešiti.

Najneprijetneje pa me je dirnilo, ko sem baš letos v strogo znanstvenem časopisu in iz peresa enega naših doslej najboljših pisateljev našel takele ohlapnosti: „Škatlje se sicer ni našlo . . . in bilo je sreča, da se *je* ni našlo“; „za kazen se ga(!) je sklenilo na nedoločen čas internirati“; „bila sta določena, da se ju(!) internira“; „vprašalo se je barona“; „ako se je tisk že začel, naj se ga takoj ustavi; obenem se je naprosilo urad“ itd. — Kakšna slovenščina je to! In mi se strme vprašujemo, zakaj niso več dobre prave in od nekdanj pri nas domače zveze: „Vprašali so barona“, „da se internirata“, „(tisk) se naj ustavi“ (brez prikrapnega „ga“!), „urad se je naprosil“, oz. „urad so naprosili“, ali „urad je bil naprošen“ itd. — same gladke slovenske besede!

Potemtakem že ne zamerimo magistratu nekega imenitnega slovenskega mesta, ki preti v uradnem razglasu glede pasje konmacije: „*vsakega*, ki bi se ne ravnal po tej odredbi, se bode(!) zaradi prekrška kontumacije sodno preganjalo“. — Ali podoben slučaj: nekemu novorojencu pokloni botrica hranilnično knjižico; njegov oče jo odpre in čita „pravila“; med prvimi stoji obvestilo: „hranilne vloge se obrestuje(!) od 16. dne meseca naprej“; oče je hud na to slovenščino, a se potolaži(?), ker se glasi že prihodnji stavek pravilno: „izplačujejo se hranilne vloge . . ., hr. vloge se vpišujejo . . ., rezervni zaklad se zbira“. Pa zakaj se ne glasi tudi oni stavek: „Vloge se obrestujejo“, kakor bi se moral glasiti!

Krepko oporo pa ima pravilnost in lepota slovenskega jezika v naših knjigah, osobito seveda v leposlovnih. Strokovnjaški naši pisatelji leposlovci pišejo res krasno slovenščino; če že imajo kje kako maniro, si vendar ne poiščejo take, ki bi bila kaki važni pra-

vilnosti v obraz. Zato se tudi niso dali zapeljati po skovanki „se ga je obesilo“, dasi jim v navadnem govoru že ni več povsem tuja. In tako tudi mora biti in ostati. Časnikom, časopisom, oklicem se še marsikaj prezre; v njih gradnjo se more po nepaznosti vrniti kak napačen kamenček; na noben način pa se to ne sme zgoditi v dovršeni stavbi, v knjigi. Tu je merilo strožje, tu mora nastopiti sodba brez vsakih ozirov; časopistvo spada še med učence.

Zato moram imenoma imenovati dve leposlovni knjigi iz novejše dobe, ki sta se — žal — vdali načinu: „obesilo se ga je“. To sta: Dr. Šorlijev prevod Maupassantovih novel in Milčinskega „Igračke“. Dr. Šorli piše n. pr.: „Ukrenilo se je bilo vse potrebno, da bi se jo (!) rešilo“ (stran 206.); „ako bi se življenja ne opletlo z ljubeznijo, nihče bi ga ne hotel sprejeti“ (stran 161.); „moralo bi se jo pregovoriti“ (stran 53.). — Pri Milčinskem se take napake kar vrste: na strani 14., 28., 39., 54., 55., 57., 80., 104., 105., 107., 118., često po več skupaj. Navajam le nekatere značilnejše: „Kritik se ne sme pisati — s krampom“ (stran 59.); „škandala se ni dalo več spraviti s sveta (stran 83.); „enega čika se ne smatra za zadostno sredstvo“ (stran 148.); „išče se Uršo Plut“ (112) imamo že itak v zaglavju. Še hujše so zveze: „tega (!) se ne da utajiti“ (stran 73.). Nasproti njim že izginejo — navadne napake: „dedščino se hrani, pravice se ji je bilo varovalo, zabeležilo se jo je, pozna se razmere, ogo-varjalo se nas je, povabilo bi se jo“ i. t. d. z dosledno napačnostjo.

Tak jezik — v knjigah! — kvari našo pisavo; tistim, ki zagreše stavek: „tega se ne da utajiti“, se moramo zahvaliti, da pride komu pod pero gorostasnost, ki sem jo istinito čital v nekem spisu, a še na srečo, preden je šel v tisk; namreč: „tega (!) ni mogoče“. Ako pisateljem in pisuhom „segajeobešalcem“ ne odpravimo pravočasno te razvade, bomo še doživeli izrek: „tega je mogoče!“ Kajti ako se postavi vse pravilo o slovniškem subjektu in objektu na glavo, potem bo hitro izginil čut za nikalnost stavka in se bo sklepalo: ako je prav: „tega (!) se ne sme“, potem je tudi prav: „tega se sme“, in če rečem: „tega ni mogoče“, zakaj bi ne rekel: „tega je mogoče“!! — Mi bi si pač nikoli ne mislili, da bo treba kdaj preudarjati, bo li *to* mogoče!

Oba pisatelja omenjenih knjig sta jurista; in to je v tem primeru simptomno. Odkriva se namreč bolj in bolj dejstvo, da so vprav

juristi raznašalci te jezikovne napake, še več, da jo nekateri nalašč goje kot potrebnost in — čujte — pravilnost. Zanimivo je postopanje juristovskega glasila „Slovenskega Pravnika“. V letniku 1904. nisem zasledil še nobene take napake; v poznejših listih se pojavljajo polagoma, tako da jih je letnik 1907. že ves poln. Najznačilneje pa je, da se taka pisava uveljavlja v listu skoraj *ex offio*; dočim so namreč v tekstu lista nekateri, pa le nekateri članki po zaslugi dotičnega pisatelja (zlasti marljivega dr. M.) pisani brez tega grdega pačenja, se rabi v navedbi vsebine, ki so jo seveda sestavili vrhovni faktorji pri listu, ona napaka, kjer je le mogoče. Tako nastanejo prava stavkovna strašila; za svarilen zgled naj služi eden (stran VI.): „Za zavezanca, ki ni prišel k razdelbnemu naroku, ne velja določba §a 234. izvrš. r., da se na izpodbijalne razloge, ki bi se jih imelo uveljavljati z uporom, pa se **jih** ni navelo pri razdelbnem naroku, ni ozirati“. Poleg podvostročene naše napake ne prezrite imenitnega — nemškega sloga v tem stavku! Na strani IV. stoji melodijozni izrek: „Nepremičnino se je bilo izvenknjižno že drugemu prepustilo“. — Seveda dobimo takih skupin tudi v tekstu: „Politične vede se je dosedaj vpoštevalo veliko premalo in negovalo prepovršno“ (stran 295.); „toženka je zahtevala, da naj se tožbeno zahtevo zavrne“ (stran 341.), in več podobnih.

Da bi mogli i juristi — izhajati s pravilno pisavo, svedočijo pisatelji, ki pišejo v istem letniku čisto pravilno in pač tudi juristu dovolj jasno: „Stavnina se ni samo obrabila, ampak se je izplačala ali vsaj založila. Določba se označuje; ne sme se predlagati nobena uvedba“. Zakaj bi ne mogli pisati **vsi** tako pravilno? In čemu se kuha mešanica iz dobre hrane in iz strupa: „Znesek, ki se *ga je*(!) tožnici priznalo, bi bilo z bagatelno tožbo zahtevati; ta znesek se je odtegnil od toženkinih stroškov“. (Stran 346.) Torej oboje v enem stavku! Ali bi ne mogel in moral pisec tudi v prvem slučaju reči pravilno: „Znesek, *ki* se je tožnici priznal“, če se je v drugem („znesek se je odtegnil“) še zavedal slovenske pravilnosti!

Tako napačno piše „Sl. Pravnik“ odslej še vedno in iz juridičnih krogov se širi napaka v uradne, v politične in naposled sploh v javne spise ter v javni govor. Opazoval sem, da je izza zadnjega leta najbližji mi sorodnik — jurist tudi že včasih zavozil v to napako, a le kadar govori o kolikor toliko resni, to se pravi juridični zadevi. Še pred enim letom o tem ni bilo ne duha ne sluha!

2. Z juristi smo se doteknili vzroka, zakaj se je zasadil ta izrastek na polje našega jezika.

Omenil sem že, da je ta napaka v svoji rasti še mlada, načelno gojena šele v zadnjih letih. Ko sem jo čital nekaterikrat v naših časnikih, sem jo smatral za čudaški lokalizem tolike nepravilnosti, da si nisem niti sanjal, kako se bo razraščala. Potem sem zasledoval njen razvoj in kmalu se mi je tekom let razkrilo dejstvo, da prinašajo to spačenko dopisniki, oz. pisatelji iz Goriške in z Notranjskega in njiju obližja; drugi jih le posnemajo. Ker zgodovina našega jezika tej napaki ne daje nikake opore, moral sem misliti na tuj, in sicer italijanski vpliv.

Res ni dvoma, da je tvorba „se ga je obesilo“ italijanskega izvora. Nekaj opore ima že v pravilnem skladu italijanskega predikativnega deležnika v ednini, ki se vrhutega slučajno končuje na -o (kakor slovenski: obesilo, ujelo, videlo); n. pr. „I ragazzi si sono lavato (poleg lavate) le mani“. — Vendar je od tega sklada še daleč do one napake in mogel je vplivati le v preteklem času. Pozna pa italijanščina tudi zvezo, ki se povsem krije z našo spačenko; govori se: „lo si loda“, ki pomeni doslovno: „ga se hvali“ (laudatur, man lobt ihn). Mussafia graja tako izražanje kot napačno (v 26. izdaji svoje slovnice, str. 132.¹⁾), a rabi se v jeziku vendar. In Slovenci smo preko svojih mejašev sprejeli laško napako kot svojo novo pravilnost! Za italijanščino obstoji napaka sicer le pri osebnih zaimkih (kakor zgoraj „lo“ = ga); kajti pri zvezi „si loda“ zahteva italijanščina, kakor vsak jezik, prvi sklon (ne četrtega!): „si ama la virtù“ = „ljubi se čednost“; ker pa je v italijanščini četrti sklon vedno enak prvemu (kakor slučajno tudi pri slovenski besedi „chednost“), zato je mogel pri osebnih zaimkih, ki se v tej zvezi niso dali rabiti v prvem sklonu (za 1. osebo bi se glasila zveza: „io *mi* lodo“, kar pomeni le povratnost), po napačni analogiji nastopiti četrti sklon. V slovenščini pa se je ta zavožena analogija prenesla še na samostalnike in tudi v množino.¹⁾ Pojavila se je tudi v slovenščini najprej in se še zdaj po-

¹⁾ V množini nima italijanščina nikake dvoumnosti, ker stopi tudi glagol v množino: „si amano le virtù.“ Kajti tukaj je „le virtù“ dovolj jasen prvi sklon. In vendar je neki gospod, ki gladko razume italijanščino, v svojem pristaštvu k oni spakodranščini tudi take italijanske stavke slepo posnel, zamenjavši nominativ (le virtù) z akuzativom, in zagrešil stavek (v rokopisu), ki je doslej še pač edini svoje vrste stopil na papir tekom vseh dob slovenskega pisanja: „Potegnejo se cepine in nahrbtnike gori.“ — Česa hujšega menda ne bomo doživeli!

javlja najčesče v zvezi: „se **ga** je“; potem tudi: „se **jo** je“ in „se **jih** je“ („se **ju** je“ sem našel sploh samo enkrat!) in najnazadnje, in še zdaj malo oprezno, s samostalniki, zopet česče v ednini nego v množini: „pošlje se hlapca, deklo, delavce“.

V mnogih slučajih se tudi v slovenščini ne pozna, je li samostalnik v prvem ali četrtem sklonu: „vidi se polje, nebo“ (sploh pri vseh srednjespolicah), „sliši se glas“, „čuti se bolest“. Tistim, ki negujejo skupino „se ga“, so besede „polje“, „glas“, „bolest“ v takih stavkih najbrž četrty sklon. Kjer morejo, tudi označujejo ti novopisuhi svoj slovniški nazor. Stavek: „Tam daleč teče reka; ali se vidi odtod?“, bi se jim ne zdel pravilen, ampak rekli bi: „ali se **jo** (!) vidi odtod?“, vrinivši nepotrebni „jo“. Podobne barbarščine sem navajal gori po istinitih citatih. —

Svoje korenike imatorej ta napaka v italijanščini; a ostala bi slučajna muhavost in bi se nikdar ne bila razšopirila tako bujno, ko bi je ne bili vzeli — juristi v svoje okrilje.

Zakaj so se je oprijeli? Iz istega vzroka, ki je tudi v italijanščini zakrivil izvirno pregreho „lo si loda“. I italijanščini i slovanščini namreč nedostaje posebne besede za nedoločni osebek (v nemškem „man“, „es“), oba jezika si pomagata zlasti s povratno-trpnim izražanjem (sme se = *man* darf, piše se = *man* schreibt, *es* wird geschrieben). To napol trpno izražanje je posebno v italijanščini priljubljeno in je mogoče celo pri pomožniku *essere* = biti: „quando si è ragazzi“ (doslovno: „dokler se je otroci“), dočim se v slovenščini v tem slučaju izražamo le osebno: „dokler *smo* otroci“ in dočim tudi sicer damo često prednost osebnemu skladu. Poleg: „to se ne sme“ pravimo: „tega ne smeš (smemo)“; poleg: „utegnilo bi se“ bomo često rekli: „utegnil bi kdo“. Vedno pa je treba uvaževati, da je pri skladu s „se“ mogoč edinole subjekt, torej prvi sklon, ne pa objekt, torej četrty sklon: „piše se vloga“ (nikdar: vlogo!); „to se sme“, a takisto nikalno: „to se ne sme“, ker „to“ *ni* objekt k „sme“ in zato v nikalnem stavku ne more stopiti v drugi sklon (genetiv). Naši novopisuhi pišejo: „tega (!) se ne sme“, ker se ne zavedajo, da je v stavkih: „to pišem, tega ne pišem“ glagol „pišem“ v tvorni obliki in „to“, oz. „tega“ objekt v stavku. Kakor pravilen je torej stavek: „tega ne pišem“, tako napačni so stavki: „tega se ne sme“, „tega se ne vidi“, „njega se ni zaslišalo“. (Pravilno: *to* se ne sme, *to* se ne vidi itd.).

Posebno mnogo nedoločnih subjektov potrebuje juridični jezik, ker govori v zakonodajstvu in sodbah tako često o teoretičnih osebah in se mora izogibati vsaki subjektivnosti. V tem oziru se pač slovenskemu juristu skomina po sila porabnih nemških pripomočkov: „man“, „es wird“; v svojem jeziku pa si more pomagati le s povratnim „se“. Navada v uradu in, ako je živel v italijanskem obližju, italijanščina s toliko rabljenim povratnim „si“ (tudi „ci si“) ga je zapeljala, prvič, da rabi povratno, čeprav pravilno, zvezo na mnogih mestih prav po nepotrebnem v drugodnih slučajih. Neki tak gospod piše v reviji, ki sem jo dobil te dni v roke, kar po vrsti: „tu se prihaja do pristnejše sodbe; sodba postane čistejša, ako se pripusti le očem, ako se išče le sklad; ko se vstopi iz dvorane,“ in v rokopisu sem čital stavke: „Ostalo se je na pol pota! Drog bi se dalo držati. Vse tri se da zmagati“. V neki knjigi čitam: „smejalo se je meni“. Ta enoličnost ni lepa; moralo bi se menjavati z osebnim skladom („tu prihajamo“, „ko vstopimo“ ali „vstopiš“ itd.).

Poleg preobilne rabe brezosebnosti pa je drugič nastala še grda napaka, ki je predmet našemu spisu. Iz prvotne rabe za izražanje nedoločnega subjekta se je ta sklad¹⁾ raztegnil na pasivni sklad sploh; in ker se je vrhutega trpni položaj pričel rabiti v vseh slučajih, kjer bi bil tvorni jeziku prikladnejši, zato je ta napaka kar obsula pisavo izvestnih pisateljev, spisov in listov. Da ji je podstava v italijanščini, smo že pojasnili; juristom pa je prijala še iz drugega vzroka: v njej so si skovali naravnost nedvoumno nadomestilo za nemški „man“ in „es wird“. Navadna in pravilna slovenska

¹⁾ Nedoločni subjekt se na ta način more izražati v latinščini pri gerundivu in v grščini pri glagolskem pridevniku; severovzhodni slovanski jeziki poznajo ta sklad v večjem obsegu; prim. Miklošič, Vergl. Gr. IV. 365. — V hrvaščini se razširja v novejšem času, pač po istem vplivu kakor v slovenščini (gl. Slov. Prav. 1907. VII.: „da se jih uvrsti u registar zadruga“). V svoji znanstveni hrvaški slovnici („Gramatika . . .“ iz leta 1899.) Maretić te napake še ne omenja (str. 470. id.), pač pa v šolski slovnici („Hrvatska ili srpska Gramatika za srednje škole, 3. izd. 1906), kjer pravi v § 321.: „Gdjekoji uz pasiv u trećem licu sing. uzimaju objekt te govore n. pr. „Ivana se svuda spominje“, „kad se čitalo ovu knjigu“. **To nije dobro**, već treba reći: „Ivan se svuda spominje“ i. t. d. — Takisto pravi Florschütz v „Gramatici hrvatskoga jezika“, 2. izd. 1907, v § 316.: „Uz pasivne oblike sa se **ne valja** metati akuzativ objekta. Nije dobro: „Hrvatsku se gramatiku rado čita“, već je dobro: „Hrvatska se gramatika rado čita“.

zveza s „se“ more namreč pomeniti povratnost in trpnost; „obesi se“ more pomeniti, da se obesi sam ali da ga obesijo. — No, in taka opasna dvoumnost je vendar nedopustna v točnem pravoslovju! Kajti če bi morilec bil obsojen, da „se obesi“, kako naj vesten sodnik razume kazen? Saj bi obsojenca zapeljal h kaznivemu dejanju, ker bi morilec izraz „se obesi“ morda umel povratno in bi se šel — obešat; obešanje, tudi samega sebe, pa je vendar prepovedano!

Brez šale: tista dvoumnost je le teoretična, namreč dokler rabimo dotični izraz brez zveze. V konkretnem stavku, v pravem slučaju pa bomo nedvomno vedeli, pri čem smo, in tudi juristu ni treba niti za hip pomišljati, kaj pomenijo zveze „kaznuje se“, „obsodi se“, „izobči se“, in več ko odveč so spačeni pristavki „kaznuje se [ga]“ za trpnost. Celo lahka pa je stvar pri neživih subjektih: „tožba se vloži“, „sodba se izreče“, „kamen se vrže“, „denar se položi“; saj pač nobenemu pametnemu človeku eo ipso ne bo prišlo na misel, da tožba vlaga sama sebe i. t. d. In če rečem: „išče se Urša Plut“, bo prav tako jasno, da ljuba Urša ni šla sama sebe iskat, ampak da „jo iščejo“, kakor je to jasno — pa tudi grdo napačno, če zagrešim zvezo „išče se Uršo“! — Ako pa se kdo hoče „docela“ točno izraziti, saj pripušča slovenščina razne pripomočke namesto tega „se“! Če že res nobeden ne zadostuje, naj se stavek presuče in poišče drugačno besedilo. Tako je bilo in bo postopanje v vseh jezikih.

Ni na svetu jezika, ki bi ne imel v kakem slučaju dvoumnosti v sebi; saj jih dokaj izrabljajo za šaljive liste. Zato pa ima človek svoj razum, ki ga usposablja, da tudi v dvoumnostih s pomočjo razvidnih razlogov brez težave in že nezavestno zadene pravo. In ker je jezik splošno občilo in pod kontrolo splošnosti, ga ne sme nihče po kaki fiksni ideji prikrajati samemu sebi.

Zato naj šole in uredništva pazijo z vso strogostjo, da se spak „se ga je obesilo“ uniči z vsem zardom!

Ako se to ne zgodi, bomo še kdaj čitali takole poročilo o ženitvanju: „Ko se je zaročenca poročilo, se je šlo domov, usedlo se je goste k mizi, popilo se je polne kozarce in pojedlo zvrhane krožnike; pri slovesu se je poročenca poljubilo in se ju odpeljalo na kolodvor, naposled se je družbo uleglo k počitku in zaspalo.“

II. „Ampak na svidenje!“

1.) Veznik „ampak“ je dandanašnji sila priljubljen. V navadnem govoru se ampakuje pri vsaki priliki in nepriliki; po končani veselici se konstatuje: „ampak lepo je bilo“; prijatelj vabi prijatelja: „ampak kmalu me obišči“; kdor pri sejah kaj ugovarja, začenja svoje besede z „ampak“; če govornik ne ve prav dalje ali če mu ne pride pravi izraz na jezik, si pomaga s prav na dolgo potegnjenim „ampak“; otroka, ki je rabil kak nedostojen izraz, pokara oče z vzklikom: „ampak!“ — Skratka, „ampak“ je postal univerzalno jezikovno sredstvo, porabno v vseh slučajih, v vseh stavkih in tudi brez stavkov. Pripušča pa pri izreki tudi vse nianse, da se izražajo najrazličnejši občutki: od ogorčenega „âmpāk!!“ ki ima v svojem spremstvu prepir, šibo in klofute, pa do resnega „âmpāk“, ki ž njim posvari ljubeča mamica svojo razvajeno edinico, in do vzdihnjenega „âmpāk“ zaljubljenecv pelje dolga lestva raznih „ampakov“. Vsi opravljajo svojo službo, a so le pritepenci, napačneži.

„Ampak“ je zelo izrazita, krepko doneča beseda z nekoliko eksotnim koloritom; zato se v današnjih časih tako oprijemlje tal; saj bi vsak rad prevpil druge z bobnečnostjo in senzačnostjo. Za glasnimi besedami je često treba prikrivati praznoto vsebine; nasuti se morajo ušesa, čeprav ostaneta prazna srce in um. Pač zato so si pisatelji izbrali njo, ne pa enakopomembnih „temveč“ ali „marveč“.

To ampakovanje narašča vidno šele v zadnjih šestih letih (izza l. 1902.). Dotlej se je rabil „ampak“ povprek v svojem pravilnem pomenu. Od l. 1902. so ga pa vzeli nekateri pisatelji na muho in so ga pogajali češče in češče; število „ampakov“ postaja večje od leta do leta; to bi se dalo statistično zasledovati. Da je ta struja naraščala in še narašča, temu je vzrok to značilno dejstvo, da so baš vodilni naši pisatelji prvi negovali svoj „ampak“ in da so še dandanašnji prvi njegovi gojitelji. Mislim, da se ne motim, ako devljem početke „ampakovanja“ naravnost na rovaš Cankarju. Videli bomo pozneje, kako so se pri njem razplojali „ampaki“. No, in njegovi posnemalci in posili-učenci so hitro zazrli to Cankarjevo čipko in so si jo pričeli tudi obešati, da bi bili podobni svojem mojstru.

Kdaj je „ampak“ napačen? Najočitneje, kadar stoji kot samostojen veznik v začetku stavka ali celo odstavka in

— kar postaja bolj in bolj priljubljeno — v začetku govora sploh: „Ampak zdaj bom še jaz rekel eno!“ Kajti veznik „ampak“ ni nikoli samostojen, marveč se naslanja na sprednji stavek, na prej izraženo misel, napram kateri zastopa nasprotno mnenje. „Ampak“ je potemtakem protiven veznik in je torej nadalje napačen povsod, kjer ni protivnosti. Tisti frazarski: „Ampak pojdemo!“ „Ampak jej no!“ „Ampak danes je lep dan!“ so grda razvada, ki naj bi značila originalnost in modernost.

V redkih izbranih slučajih bi pač mogel tudi kak tak začetni in dozdevno samostojni „ampak“ biti na svojem mestu in prav učinkovati: v pretrgani govorici, ki je lastna strasti, zagrizenosti, zaničevanju, resignaciji. Ta učinkovitost je tudi, se mi zdi, napotila Cankarja, da je pričel uvajati ta nove vrste „ampak“. Saj je bila ta beseda kakor nalašč za njegov impresionistični slog in baš za strast, zagrizenost itd. Ustrezala bi njegovi psihični slovnici, ki sem o njej govoril v uvodu; češ, nekaj se pove, drugo si misli sam: „ampak“ stoji tu, to pa, čemur on nasprotuje, si dostaviš sam v duhu. Take vrste je prvi zgled za naš „ampak“, ki sem ga zasledil pri Cankarju l. 1902., ko pravi „Kralj na Betajnovi“ (str. 47.): „Smili se mi; ampak to so principi“. Strogo slovnično je ta „ampak“ seveda napačen, ker njegov stavek ne stoji sploh v nikakem, zato tudi ne v protivnem razmerju s sprednjim; a ta „ampak“ nas sili, da si v duhu poiščemo med stavkoma duševne zveze, kakor je pač bila v govornikovem srcu. —

Take zglede pripušča tudi strogi slovničar in ima veselje z njimi; psihična slovnica je vedno zanimiva. Nikakor mu pa ne ugaja, če vidi, da se zgledi načelomu množijo v reklamne svrhe, hoteč izzvati psihičnost, kjer je ni. Neprijetno se čuti preobrnjeni položaj: prej je bila psihičnost podstava in vzrok jezikovne posebnosti, zdaj naj bi bila jezikovna posebnost vzrok — psihičnosti! Kolika zmota! Prej iskrenost, zdaj manira! Prej bomba, zdaj balonček! . . . „Jaz sem umetnik, ampak denarja nimam“, tako pravi Cankar („Novo življenje“, 1908, stran 12.). Dobro! Temu „ampak“ še pomaga psihična slovnica. „Kaj je pravzaprav na tej ženski? Ampak ženska je . . . in to je njena moč“; tudi ta stavek še pripuščamo Šorliju („Novele in črtice“ 1907, stran 150.).

Na noben način pa niso opravičljivi stavki: „Ubil si me skoro, ampak jaz sem krščanska ženska. Če bi ne imel toliko dela, jaz

bi se skregal s teboj, ampak jaz imam dvanajst torb naročenih. — Beračica je, beračica, ampak Lojz pravi, da ne vzame druge“. (Zofka Kveder, „Amerikanci“, str. 38, 7.) — „Seveda se to in ono pozabi, ampak kdaj se pozabi“. (Pugelj, Zab. knj. 1908, 96.) „Bilo je kakor v sanjah, ampak vedel je tisto noč, da je zagrabil pota.“ — „Pest bi udarila v čist obraz, ampak udarila bi. Tudi ti si izkusil, siromak; ampak nič ne žalujmo. Grbast dvorski norec je bil, ampak eleganten, resen in spodoben človek.“ (Čankar, „Novo življ.“ 7, 10, 28, 82.) „Mislim sem se že oženiti, enkrat. Ampak dolgo je od tistih dob“ (Levstik, Obsojenci, 106.). Posebno debeli zgledi se nahajajo pri Šorliju - Maupassantu: „Lujiza je umrla; ampak(!) tudi moj oče in moja mati sta umrla“ (stran 80.); „nakupil sem zdravil, ampak ona jih ni hotela. Jokala je; ampak(!) kaj naj bi storil?“ (Str. 82.) „Omožiti, stric? Ampak s kom?“ (Str. 194.) „Sluga se je blazno zaljubil v dekle; ampak zaljubil tako, kakor danes tudi ni več mogoče. Dekle je odgovorilo, da ji je znano, kako jo ima Jean rad, ampak ona ga ne mara“. (Str. 78, 80.) — Takih zgledov je mnogo, premnogo!

V vseh teh slučajih bi moral statikak drug veznik, ki stoji samostojno (a, ali, pa, toda, vendar), ali pa bi se opustil vsak veznik: n. pr. „Lujiza je umrla; (a) umrla sta tudi moj oče in moja mati“; „Pest bi udarila v čist obraz, vendar bi udarila“ i. t. d.

2.) Nadaljnji pogoj za pravilno rabo našega veznika je ta, da mora biti sprednji stavek **zanikan**; proti njemu izraža „ampak“ pozitivno, nasprotno mnenje. Ako torej v prejšnjem stavku ni nikalnice, je pravzaprav vsak sledeči „ampak“ napačen. Baš na to se nič ne pazi! Prav je n. pr. sledeči stavek (Šorli, Novele, 205): „To je tragično. Ne to, da sva si povedala vse, ampak to, da čutiva to disharmonijo med najinima dušama.“ — Ni pa dovolj, da je sprednji stavek pač nikalen; lahko je nikalen, vendar je „ampak“ napačen. Vzemimo tri stavke: 1.) „Nič mi ni; ampak dečko je prihajal le bolj in bolj suh“ (Šorli - Maupassant, 192). 2.) „Videl si ljudi, ki niso manj trpeli od tebe; ampak ti nisi videl njih trpljenja“. (Čankar, „Novo življ.“, str. 88.); 3.) „Tistih dveh člankov nisem čital, ampak takoj se mi je stvar zdela sumljiva.“ (Milčinski, Igračke, 67.) — Vsi trije sprednji stavki so nikalni, a vendar je tukajšnji „ampak“ napačen izraz za

nasprotnost; nadomeščati bi ga morali prej omenjeni vezniki (a, toda itd.). Zakaj? Zato, ker je „ampak“ pravilen le tedaj, kadar se ž njim oporeka **naravnost** tistemu in **istemu** mnenju, ki je bilo prej zanikano. V gorenjih treh slavih pa je položaj povsem drugačen; zanikano je nekaj čisto drugega, nego se potem uvaja z „ampak“. V prvem stavku se pove, da „mi nič ni“, a dečko (!) postaja suh. Da bi se smel staviti „ampak“, bi se stavek moral glasiti n. pr.: „Nič mi ni, ampak dobro se počutim.“ Pri 2. stavku je prvi del le navidezno zanikan; nikalnico ima le nepomembni odvisni stavek, a nima je glavni stavek („Videl si ljudi“); zato je ta „ampak“ zvrhoma napačen. In 3. stavek ne oporeka trditvi, da člankov „nisem čital“, ampak omenja čisto samostojno in novo misel: da se mi je „stvar zdela sumljiva“. Veznik „ampak“ bi bil pravilen n. pr. v temle stavku: „Tistih dveh člankov nisem čital, ampak sem ju prezrl.“ — Dober bi bil n. pr. stavek: „Jaz ne grem, ampak ti pojdi“; reči pa moram: „Jaz ne grem, a („ampak“ bi bil napačen!) veselilo me bo, če prideš ti“. Prav je: „Nisem močan, a ta kamen vzdignem“; če pa dodenem v drugem delu naravnostno oporekan je prvemu, potem je „ampak“ prav: „Nisem močan, ampak celo slabček sem.“ Pri novih, drugostranskih trditvah se „ampak“ ne sme staviti.

Iz istega vzroka so napačni n. pr. stavki: „Ni tisto, je rekla Hana. Ampak zakaj je moje srce potrto?“ (Cankar, „Aleš“ 73.) — „Ne bomo ti šтели grizljajev. Ampak če se ti ne zdi, pa srečo na pot!“ (Cankar, „Hlapec Jernej“.) — „Vrag vedi za neki takoimenovani narod, ki sicer ne kupuje knjig in jih ne bere, ampak je kljub temu strog sodnik umetnosti.“ (Cankar, „Gospa Judit“, 6.) — „Svatovstva se samo veseli, a ne iztegne rok po jedi. Ampak če bi bil vseeno modrijan.“ (Levstik, „Obsojenci“ 87.) — Tudi tukaj se ne oporeka zanikani misli naravnost in kot taki, ampak se izraža drugotno nasprotje.

Mešanica vseh napak, ki jim je „ampak“ izpostavljen, je razsuta v teh stavkih: „Beračica je za berača. Ampak Lojz pravi, da ne vzame druge. — Da nisem jaz skrbela za hišo, ne bi imeli nič. Ampak zato pravim: Ti boš delal po moji volji; če ne, pa še groša ne dobiš. — Ampak radi ga imate le. Rada ga imam že. Ampak poslušati mora.“ To vse je na eni strani! (Zofka Kveder, „Amerikanci“ str. 7.)

3.) Tako se je izgubila zavest za pravilno rabo našega veznika. Najlaglje se da prodiranje „ampakovanja“ zasledovati pri Cankarju, ker se pri njem moremo naslanjati na dvanajstletno dobo njegovega razvoja; saj je že pred dvema letoma praznoval svojo desetletnico. Cankar je tudi pač prvi vpeljal v svojo tehniko ta „ampak“, a le polagoma in oprezno. V njegovih „Vinjetah“ (iz leta 1899.) nisem zasledil nobenega nepotrebnege „ampaka“, takisto ne v „Rudi“ (l. 1900), ne v „Knjigi za lehkomiselnje ljudi“ (l. 1901.) in ne v „Narodnem blagru“ (l. 1902.). Mogoče je seveda, da sem kak zgledec prezrl, a tak bi tudi le potrdil dejstvo, da Cankar v prvih svojih knjigah ni poznal ampakovanja. Na prva taka zgleda sem naletel v „Kralju na Betajnovi“ (takisto iz l. 1902.); enega (str. 47.) sem navajal že zgoraj; drugi (str. 46.) se glasi: „To je bilo lepo in prav. Ampak, ali veste, kaj se pravi, upreti se svojemu gospodarju?“ — Pretečeta dve leti, izide (l. 1904.) „Gospa Judit“ in že čitamo v „Predgovoru“ (str. 5—6) lepo vrsto „ampakov“, še vedno značilne Cankarjeve vrste, n. pr. „Jajca, ki jih prodajate, so dobra jajca. Ampak petelin je nemoralen.“ Pomembno pa je, da je Cankar s temi „ampaki“ radodaren edino v preprosto pisanem, le polemičnem „Predgovoru“ te knjige, v spisu samem pa, ki je umerjen za umetniško presojo, se jih vede ali nevede ogiblje; zabeležil sem si le enega (stran 6.).

In pri tem sistemu je Cankar vobče ostal do današnjega dne: v priličnih spisih, objavljenih po listih in zbornikih, srečavamo „ampake“ prav mnogokrat; v svojih samostojnih knjigah pa jih je rabil dokaj manj in obično v slučajih, ko pisatelj prekinja eno misel in uvaja novo, nepričakovano: nekak „a propos“. V „Nini“ sem si podčrtal eden zgled (str. 106.): „Glej jo nesrečnico, na bolnega starca priklenjeno. Ampak jaz sem bolj zdrav nego ona“. — Več jih je v Alešu (iz leta 1907.) in ti so precej frazasti, nič Cankarjevi: „Glas je še tvoj, ampak(l) obraz je bil drugačen“. (Str. 70.) Napačni so tudi nikalni: „Tega ti nocoj ne morem povedati, ampak še pride dan in pride čas.“ (Stran 39.; zgled s strani 73. sem navedel že zgoraj.) — Skrbnejši je v tem oziru „Hlapec Jernej“. Tudi „Krpanova kobilica“ je zelo oglašena. Na strani 64. sem našel prav Cankarjev (1907) stavek: „Modre so vaše besede. Ampak vaša radost je moja žalost.“

Drugi pisatelji so kmalu zapazili te izrazite Cankarjeve „ampake“ in so jih pričeli rabiti bolj ali manj povprek. Nekatere sem omenjal

že prej. Zelo oprezno piše Levstik, ki sploh spoštuje jezik; v „Obsojencih“ je res nekaj „ampakov“, a obično piše vendar „toda“, „ali“ itd. (Gl. str. 8., 9., 21., 54., 55.) Pugelj ampakuje le tuintam (Zab. knj. 1908, 96). V Murnikovih treh natisnjenih knjigah nisem zapazil nič takega; a v rokopisu, ki sem ga imel pred kratkim v rokah, je „ampakov“ prav mnogo. Šorli piše v Maupassantovem prevodu vse polno „ampakov“ (razen že navedenih še n. pr. na str. 77., 192., 196., 197., 199., često kupoma); jako malo pa jih je v „Novelah in črticah“, in sicer niti na takih mestih, kjer bi jih pričakovali; zato se mi zdi, da je to lepo knjigo, zlasti prvo polovico, nekdo jezikovno pregledal z ozirom na tako drobnjavo. Je še pač v njej nekaj „ampakov“ (str. 103., 148., 150., 152. 157.), a niso tako hudi kakor v omenjenem prevodu iz francoščine, ki mu sploh nedostaje pile.

4.) „Ampak“ se torej naj govori in piše le tedaj, kadar se pove naravnostno nasprotje kaki nikalni, prej izraženi misli.

Napačen je torej vsak „ampak“, ki a) stoji za trdilnim sprednjim stavkom, nadalje b) tudi vsak, ki uvaja k prednjemu nikalnemu izrazu kako novo, ne le nikalnemu nasprotujočo trditev; c) vsak, ki je le vezalen, zlasti v začetku stavkovnih skupin in odstavkov. — Edino v dosego posebnega efekta je morda kak tak „ampak“ izjemoma kdaj dopustljiv, nikakor pa ne kot redno tehnično sredstvo.

III. „Historiško-kritiško“ poglavje.

Do konca osemdesetnih let preteklega stoletja smo imeli „politične“ liste, smo marsikaj slišali o „historičnem“ pravu, smo s „kritičnim“ duhom čitali „epične“, „lirične“ in „dramatične“ spise, skušali smo „logično“ misliti in „psihično“ soditi, smo se naslajali ob lepoti „klasičnih“ umotvorov, čudili smo se „geografičnim“ pridobitvam vede, rešitvi „matematičnih“ problemov in „tehničnemu“ napredku; „gimnastična“ vzgoja je stopala v ospredje, a prebiti je bilo marsikatero „herostratično“ (tako piše to besedo „Zvon“ 1884, str. 250) početje.

Ko pa smo stopili v devetdesetna leta, smo „faktiško“ (Zvon 1891, 311) postali „filološki“ (str. 53) in „historiško-kritiški“ (str. 312) in smo spoznavali „aoristiške“ (str. 565) glagolove oblike. —

Učil nas je tako V. Bežek (najprej na navedeni strani 53.) in je potem kot pisatelj in pozneje kot temperamenten urednik bolj in bolj „sistematiško“ uvajal to „iškovanje“ pri mnogobrojnih pridevnikih, vzeti iz latinščine in grščine in odgovarjajočih nemškemu -ig (faktisch, politisch itd.).

Izprva se „iškuje“ seveda še skromno, a vendar baš pri zelo razširjenih izrazih. Tako piše Bežek leta 1892. v Zvonu o dveh klasiških pričah (str. 46) in pravi na str. 121. v neki oceni: „liriške pesmi niso liriške, humoristiške balade so vse drugo nego humoristiške“, in na str. 569. že naletimo na „satiriško“. Leta 1894. nastanejo še trše oblike: „akademiško“ (stran 191), „simpatiški“ (str. 32); leta 1897. celo „orografiško“ (stran 162). Vendar so vse desetletje (od leta 1890.—1899.) ostale take oblike še redke, sporadne (ali po iskovsko: sporadiške); le tuintam ujamemo katero izven Bežekovega vpliva: dr. Lampe piše v „Dušeslovju“ (1890, stran 69) „pozitivistiška šola“ in v „Dom in Svetu“ 1897 sem našel (na platnicah!) „uto piški“. — Seveda je zgledov še več i tu i tam; popolna njih zbirka ni naš namen; zadostuje nam načelo: in v tem oziru velja, da je Bežek pričel dosledno iskovati.

V „Zvonu“ pa iskovanje ni moglo stopiti prav v ospredje, tudi ne v dobi Bežekovega uredništva (1895—1899); prvič se je v listu razmerno redko razpravljalo o predmetih, kjer bi bilo treba večkrat rabiti take tujejezične pridevnike, in drugič je imel „Zvon“ ob strani svojega zvestega jezikovnega mentorja, ki ni pripuščal eksperimentov, kolikor je bilo v njegovih močeh. Zato se nahajajo poleg iskovskih oblik tudi še starejše, in od l. 1899., ko je ta mentor dobil več moči, vidimo kmalu oblike, ki so po mojem mnenju najlepše in ki najbolj odgovarjajo duhu in glasu našega jezika: „harmonski“ (ne „harmoniški“ in lepše nego „harmoničen“!) na str. 117., l. 1900., in „utrakvistna gimnazija“ (ne grda spaka: „utrakvistiška“!) l. 1902., stran 202. Tuintam se še pripeti kak izgrešek: „politiški“ 1901, 132, a že na prihodnji strani: realistično, ali: „filharmoniška družba“ (1902, 482).

A na nekem drugem polju je obrodilo iskovanje obilen sad. Ustanovila se je „Slovenska Šolska Matica“. V. Bežek je postal po svojih zaslugah in po vsej pravici pri njej zelo odločilen odbornik in domala edini urednik njenih knjig, v jezikovnem oziru pa vsekakor prva in zadnja instanca. Zdaj je mogel rabiti svoje iskovske

oblike brez vseh ovir in v premnogih slučajih, ki jih nanese baš pedagoško¹⁾ slovstvo; po njegovem vplivu je v spisih „Šolske Matice“ in vsled tega v slovenskem pedagoškem slovstvu sploh zagospodovalo dosledno „iskovanje“. Največ takih oblik je nosil med svet „Pedagoški Letopis“ (I. letnik 1902) leto za letom; zanimivo je bilo opazovati, kako so iz pedagoške književnosti ginile stare udomačene besede: praktično, fizično, analitično, geografično, metodično, didaktično itd. in se nadomeščale z iskovskimi. Dobili smo vtisk, kakor bi one stare oblike rabili le še starokopitni zaspanci, ki ne stojе na višku vede. Pisalo in — vsaj v javnosti — govorilo se je odslej: praktiški, fiziški, analitiški, metodiški, didaktiški, sistematiški, teoretiški, politiški, estetiški, antiški, gimnastiški, harmoniški, beletristiški, sarkastiški, fonetiški, stilistiški, humanistiški, sintaktiški, tehniški, prozajiški, logiški, sporadiški, idiliški, analitiški, sintetiški, dialektiški, dinamiški, higijeniški, psihiški, organiški itd. —

Tudi v naših dnevnikih in podobnih listih se je včasih pojavil kosček iskovanja; zašel je vanje kak „politiški“, „tehniški“, „demokratiški“, a prav prijela se nova rastlina ni. Oglasil se je proti novim tvorbam že leta 1904. A. Breznik („Dom in Svet“ stran 428); a dotični njegov lepi odstavek je, morda zaradi — preučene soseščine, ki se v njej nahaja²⁾, ostal — žal — za pišočo maso neopažen in zato neuvaževan; sega pa po mojem mnenju tudi predač, ker zametava, da si ne tako odločno, tudi oblike s končnico *-ičen*. — Meni iskovanje že iz početka ni ugajalo; zato mi je mrzelo, ko sem, za prve tri letnike „Ped. Letopisa“ po vrsti prispevajoč po eden članek (večinoma iz klasičnega stariustva), moral uredniku pripustiti, da je v moje spise uvajal (n. pr. leta 1903.) oblike: logiški, praktiški, teoretiški, analitiški, humanistiški, klasiški, historiški, estetiški i. dr.; tudi „antiški svet“ se mi je prisodil. Vdal sem se le z ozirom na enotnost pisave; a razvil se je v meni latenten odpor, ki mu le nisem mogel dati duška; pa tudi upal si ga nisem dati, ker si nisem bil na jasnem, s čim naj pravzaprav nadomestim iskovanje. Saj je

¹⁾ Oblika „pedagoški“ je izza leta 1900 pri nas povsod prodrła; prej se je govorilo: pedagogičen, pedagogiški in pedagoški. V „Popotniku“ 1900, stran 120 je dr. Ilešič nekemu nefilološkemu skeptiku pojasnil razmerje med „pedagoški“ (od „pedagog“) in pedagogiški (od „pedagogika“).

²⁾ Ves članek (stran 427. idd.) ima namreč naslov: „Pogreški pri nekaterih priponah“. V tem oziru je ta članek jako dober temelj.

bilo toliko očitno, da je tudi stari „praktičen“, „logičen“ itd. pač udomačen, a ne prav domač.

Na eno stran sem moral odločiti, ko sem za Bežekom prevzel jezikovno uredništvo „Pedag. Letopisa“. Izprva sem se namenil prevzeti dediščino z vsemi bremenami, torej tudi z iskovanjem; in iskoval sem brezobzirno in dosledno, čeprav nerad. Kar dobim članek, ki je slučajno nanesele vse polno iskovskih pridevnikov, tudi po dva skupaj, n. pr. „analitiško-sintetiška metoda“. To je bilo preveč, preveč za jezik in za uho! Zdaj sem se odločil, da bom voz polagoma speljal na drug tir. Eno leto sem pustil za prehodno dobo; odstranil sem iskovanje le tam, kjer je posebno žalilo uho. Zadnja tri leta pa nisem trpel v tujih spisih nobenega več in sem sam v vseh mi pristopnih listih in v svojih knjigah dosledno in namenoma rabil kolikor mogoče mnogo takih tujih pridevnikov, a s tistimi končnicami, ki so se mi po večletnem preudarjanju zdele našemu jeziku primerne; in pazil sem kakor stražnik, ali se oprijemljejo nove oblike. Res: exempla trahunt! Zdaj tu, zdaj tam sem zasledil drage mi oblike, njih število se je večalo, iskovanje je izumiralo in naposled se mi je samemu tuintam celo pripetilo, da sem v naglici pozabil rabiti katero izmed „svojih“ novih oblik (n. pr. idilen, idilnost, sumaren, organski), a jo je (pri „Zvonu“) višja jezikovna oblast, omenjena že prej, na moje veliko veselje vstavila (namesto „idiličen“ i. t. d.; „idiliški“ bi seveda ne zapisal niti v sanjah!).

* * *

Zdaj, ko je praksa že pripravila vso pot in zapustila iskovanje, smemo šele pred javnost stopiti z novimi pravili, ki naj kolikor toliko uzakonitijo pisavo teh tujejezičnih pridevnikov.¹⁾ Preden zapišem pravila, ki so se mi tekom zadnjih let izkristalizovala, se mi zdi potrebno naglasiti, da pri prikrojitvi tujk naš jezik ne more vsakikrat uveljavljati glasoslovnih zakonov, ampak da je pred vsem merodajno dvoje zakonov: 1) blagoglasje, 2) umrljivost, t. j. poslovenčena beseda se ne sme preveč oddaliti od iz-

¹⁾ Domačih pridevnikov se ne dotikam; pri njih vlada večja edinstvenost. Vendar omenjam, da mi niti pri njih ne ugaja iskovanje; ljubši nego „kmetiški“ mi je „kmetiski“ in „kmečki“. (Drugače Breznik n. n. m. 427.) Tudi izraz „slovničen“ je po nepotrebnem porinjen v ozadje (nasproti: „slovniški“).

virne ali speljati v dvomje. — Naša navodila bodo potemtakem povsem praktična.

Najprej se vpraša, zakaj se je pojavil boj proti priponi *-ičen* (praktičen, logičen...). Vzrok je bil (gl. Breznik, n. n. m. 428) pač ta, ker so vse te oblike tvorjene bodisi na istiniti, bodisi na umišljeni podstavi latinske (oziroma istoveljavne grške) končnice *-icus*, in so torej nedomače. Da je V. Bežek namesto njih pričel delati te pridevnike kar povprek na *-ški* (ponajveč iz: *k + ski*), a naposled (ker se *-ški* ni dal pritikati na vse soglasnike) hote in nehote na *-iški* [n. pr. teoret-i-ški, prakt-i-ški, log-i-ški itd., dočim bi s pritiklino *-ški* nastale glasoslovne oblike: teoreški, praški(!), loški!], to so menda v precejšnjem obsegu povzročili tudi mnogoštevilni hrvaški pridevniki na *-čki*, ki daje v slovenščini baš *-ški*. Tako je zašel v popolno iskovanje in je prišel iz dežja pod kap: kajti iskovanje je tudi mogoče le na podstavi istotako nedomače končnice *-icus* in se glasi vrhutega popolnoma — nemško. Da se dá *-ski* (ne *-ški*!) pritikati v mnogih slučajih naravnost na tuje samostalniško deblo, da torej more postati naš pridevnik domača, lastna tvorba, na to se je pač mislilo, a to se ni izvedlo v primerih, ki so glasovno za to prikladni. Sploh se je prezrlo, da niso vsi slučaji enaki, in se je hotelo postopati kar uniformno; v to naj bi služil za vsak slučaj pritekljivi *-iški*.

Pravila pa, ki so se mi po dolgi preskušnji razvila, **so sledeča:**

1.) Starih udomačenih oblik na *-ičen* ne gre kar povprek zametavati; ne glede na to, da se našemu jeziku popolnoma prilégajo (kakor domačinke, na pr. jetičen, omoičen itd.), so nekatere postale že tako navadne, da se upirajo vsakemu prenovljenju; take besede so: praktičen, logičen, etičen, psihičen, simpatičen, skeptičen, satiričen, poetičen. — Te bi naj ostale tudi zaradi tega, ker so sprejeti v redni besedni zaklad samostalniki, tvorjeni na njih podstavi: praktičnost, logičnost, etičnost, psihičnost, simpatičnost, skeptičnost, satiričnost, poetičnost. Vsaki drugačni tvorbi omenjenih pridevnikov je kaj prirekati (praktiški? prakten? praktski?) in samostalniki bi se od njih tvorili čisto tujsko novi. Sicer priznavam, da bodi zadnji razlog le postranski. — Vsekakor pa pustimo omenjene pridevnike in pripuščajmo eventualno tudi še druge ne omenjene pridevnike na *-ičen* poleg tvorb, ki jih bomo v nastopnem navedli; na pr. analitičen, teoretičen.

2.) Ogibati se moramo dosledno in v vsakem slučaju pri naših tujkah glasovne skupine *-iški*; kajti ta nam zveni čisto po nemško in izognemo se je tem laglje, ker so brez nje mogoče pristno naše tvorbe, dočim je ona i po svojem bistvu, ne le po svojem tonu, tuja. Ne pišimo in ne govorimo torej nikdar in nikoli: praktiško, politiško, geografiško, analogiško itd. itd.

3.) Take pridevnike tvorimo neposredno iz tujega samostalnika s pripono **-ski**, ki naj ostane in dokler ostane neizpremenjena. To pa je izvršljivo:

a) Pri samostalniki, ki se končujejo na samoglasnik; oni na *-ija* (teh je največ) odpahujejo končni *-a* (Prim. Maretič, Gramatika § 369, e), drugi vtikajo pred pripono še *-j-*; na primer: kemijski, geometrijski, stereometrijski, historijski (Ped. Letopis II. 20 ima: historiški), teorijski (ako ne ostanemo pri: teoretičen); prozajski, utopijski, olimpijski, asocijski, astronomijski („astronomski“ bi izvajali od astronoma), akademijski, anarhijski, analogijski.

b) Pri samostalniki na zveneče soglasnike **l, m, n, r, f, (v)** (po odpahu raznih nominativovih končajeve): na pr. dinamski, sistemski, problemski, mehanski (tako so že pisali na pr. Ped. Let. I. 10; Seidl, K. A. II. 176, Breznik „Dom in Svet“ 1908, 258, Levstik, Pygmalion), spontanski, organski, romanski, harmonski (tako že „Zvon“ 1900, 117), higienski, lakonski, geografski (in podobne tvorbe: orografski i. dr.), filozofski. — Pri zadnjih dveh se jemlje za podstavo rajši oseba nego predmet: „geografski“ namesto takisto pravilnega „geografijski“, ki bi v gotovih slučajih seveda mogel biti prav na mestu. Poleg zgoraj navedenega „akademijski“ pišemo tudi akademski. —

c) Pri deblih z drugimi soglasniki pripuščamo pripono *-ski* še zlasti onim na prosti *-t* (včasih na druge trde), poleg mogočih tudi drugačnih tvorb. Po analogiji našega „kmetski“ smemo tudi pisati: teoretski, estetski, demokratski, aristokratski, analitski, patetski, parašitski, dasi bomo vobče dali prednost oblikam „teoretičen“ itd., oziroma obliki, tvorjeni po spodaj sledečem 4.) načinu. Nikakor pa ne bomo rabili oblik „gimnastski“, ker se temeljna beseda končava na *st* in ne le na *t*. Z ozirom na našo besedo „ljudsko“ bi se mogli tudi še sprijazniti s tvorbo „metodsko“ (poleg „metodično“ in poleg tvorbe po

4. točki). — Namesto „~~protestantski~~“ se i meni (kakor Brezniku str. 427) zdi boljša stara oblika: „protestantovski“.

d) Edina izjema od našega pravila naj bodo sestavljenke z „*loški*“; tu naj se pretvori *-ski* glasovno v *-ški*. Dočim še namreč nikomur ni prišlo na misel, priporočati obliko „loški“ namesto „logičen“, smo se navadili v sestavljenkah rabiti baš njo: filološki, fiziološki, zoološki, geološki, psihološki itd. Ti torej naj ostanejo. Takisto že navedeni „pedagoški“, ki je tvorjen na enak način, dasi od drugega debla. — Na noben način pa ne moremo odobravati grdih oblik „demokraški“, „aristokraški“, ki bi jih, ker popolnoma izgube svoj grški ton, mogli rabiti kvečjemu v zasmehljive namene. Ko bi šli po tem potu dalje, bi prišli še do oblik: esteški, anališki, pateški, parasiški! — Tudi „protestanski“ (že v „Zvonu“ 1884, 117) ne ugaja. — O „analogen“ gl. spodaj 4, c), 5.

4.) Poleg *-ski* je jako priporočljiva tvorba pridevnikov s pripono **-en, -na, -no**. Ta se naj rabi v vseh mnogoštevilnih zgledih, ko se podstavno deblo končuje na tako soglasniško skupino, da ne pripušča tvorbe s *-ski*. Večinoma je že podstava sama pridevnik. Sem spadajo a) že vsa debela s končajem na *-st* (zlasti *-ist*): na pr. formalisten, anarhisten, (podstava: anarhist; anarhijski ima podstavo: anarhija), realisten, utilitaristen, humanisten, utrakvisten, hevristen, karakteristen, pozitivisten (ne: pozitiviški! glej zgoraj!), federalisten, centralisten, beletristen, kazuisten („Zvon“ 1907, 616, 617); nadalje: bombasten, fantasten, dinasten, (dr. Ilešič, Trub. Zb. XXII.), sarkasten, gimnasten.

b) Zelo porabna je pripona *-en* tudi pri neprijetnih soglasniških skupinah, če nočemo ostati pri oblikah na *-ičen*, ali pa če ne maramo, ker iz ozirov na umljivost in lepoto ne moremo, *-ski* pretvoriti v *-ški*, ali če bi se nam oblika s *-ski* zdela prenerodna. Na pr. rekli bomo: „dialektna“ oblika (Breznik, 429 in dr. Ilešič, Trub. Zb. XXX.), kajti „dialektsko“ je nemogoče in „dialektično“ predolgo; ali: „herostratno“, „psihopatno“, „sistematno“ (ozir. „sistemno“), „metodno“ (ako se nam zdi „metodsko“ pretrdo). Zelo blagoglasne so oblike: humorno, eksotno, idilno, sumarno, ekonomno, sporadno. — Rekli bi tudi: teoretno, estetno, analitno, ko bi se oblike ne glasile

preveč tuje; vendar jih bomo za izpremembo rabili, na pr. v skupinah: analitično-sintetna (ali analitsko-sintetična, ali analitno-sintetska itd.) metoda, kakor pač nanese potreba in ozir na blagolasnost.

Neporabna pa je ta pritekline pri deblih na **-n**, ker bi se potem sešla dva neznosna *n*; napačna tvorba je torej „monotonno“ (Šorli-Maupassant, 70), takisto napačna je oblika z enim *n*: „monotono“, kar često čitamo v dnevnikih; tu je umestna tvorba s *-ski*, torej: monotonsko.

c) Pred pripono *-en* se v našem slučaju ne smejo vršiti glasovne izpremembe, ki veljajo za naše domače besede. Razlogi so isti, kakor smo jih že večkrat navedli. Pišimo torej analogen (tako Pintar, Zvon 1894, 54) in **ne** „analožen“ (Breznik, „Dom in Svet“ 1904, 429; 1908, 153). Takisto veljaj za nas antiken (**ne**: antičen!); Bežek je v „Zvonu“ 1892, 46 še pisal „antiknih“, v Ped. Letopisu 1903, 33 pa antiški; Breznik n. n. m. se je odločil za „antičen“. Besedo pa smo sprejeli v svojo sredo šele v novejšem času in je ne smemo meriti po svojem merilu. Podobno sprejmimo obliko „recipročno“ (**ne**: recipročno). Nasproti tujkam moramo biti obzirni, drugače se ž njimi ne razumemo.

5.) Že spotoma sem omenjal, da sta od ene podlage često mogoči po dve obliki, morda celo tri. Ne smemo se torej zapičiti v le eno in po njenem zgledu uravnavati vseh drugih, ampak rabiti moremo po svojem ukusu zdaj eno, zdaj drugo. — V nekaterih slučajih pa je po ena oblika rabljena in že udomačena le v kakem posebnem pomenu; tedaj se je treba na to ozirati. Dobri sta na pr. obliki „mehanski“ in „mehaničen“; a če hočem reči, da kdo svoj posel opravlja, ne da bi si pri tem kaj mislil, tedaj bo bolje, da rečem: „on dela mehanično“; beseda „mehansko“ ima bolj fizikalen pomen. — Kratek odgovor bom nazival „lakoničen“ odgovor, geografski izraz pa bodi „lakonski“ = spartanski. „Prozajski“ spis je spis v prozi, „prozaičen“ pa je, če je brez poezije. Tudi „analogen“ (podoben) in „analogijski“ (po analogiji) se razlikujeta.

Edino formalnega pomena je dejstvo, ki smo ga že videli pri besedah „logičen“ in „filološki“: da se namreč tvori sestavljenka drugače nego njena temeljnica. Podoben primer bi bil n. pr. tipičen: stereotipen; patetično („pateten“ bi se nam zdel premalo jasen, pa): psihopatno: simpatično. — —

Imejmo torej pač pripravljena razna kopita, a čevlje si dajmo umeriti le po lastni nogi in vsakikrat nanovo, kadar si kupujemo nove.

IV. Pisava krajinskih lastnih imen.

1. Aktualno je postalo vprašanje o pisavi naših krajepisnih imen šele, ko je pismena slovenščina dobivala veljavo v javnem življenju in v uradih in so si olikani sloji naposled pričeli tudi privatne beležke delati v slovenskem jeziku. Saj so v prejšnjih dobah vsa taka imena zapisovali bodisi polatinjena bodisi ponemčena; tedaj je nastala tista premnožica popačenih slovenskih, le nemščini služečih imen: n. pr. Katschidol = Kačji Dol, Wertze = Brdce, Werdu = Brdo, Unterseutze = Spodnje Sevce (= Selce), Wesgowitzen = Bezgovica, Wresje = Brezje, Liffai = Ljubija, Schönjack = Ženjak, Plippitzberg = Plitvički Vrh, Iswanzen = Ivanjci, Urschendorf = Noršinci, Rotschützen = Ročica, Scheriazfen = Žerjavci, Sauerberg = Zavrh, Wadlberg (!) = Vodole, Skoggen = Skoke, Rothwein = Radvina (na Štaj., na Kranjskem: Radovina), Arschische = Režišče, Scheinbüchel (tudi Schweinbüchel) = Sinja Gorica, Golowerdu = Golo Brdo, Siegersdorf = Žiganja Vas, Waisach = Visoko, Gowidul = Goveji Dol itd. itd.

Mnoga taka imena so le prevedena in to bi še ne bilo prehudo; grdi spaki pa so nastali vsled nenaravnega zgodovinskega razvoja pri zapisovanju teh imen: skoraj vsako je bilo namreč najprej zabeleženo v tujem (zlasti nemškem) jeziku in seveda kolikor mogoče doslovno po ljudski izreki dotičnega narečja (Wrodech = v Brodéh itd.); v slovenskem jeziku pa so se imena pričela zapisovati obično šele mnogo pozneje in sicer kolikor mogoče v knjižni obliki (n. pr. Brdo in ne „Brdu“, dasi se beseda v onem kraju nemara tako izgovarja). Često je imel naš jezik težave, da se je odkrižal takih skrajno dialektnih, v tuji pisavi pa že udomačenih oblik; koliko truda je stalo, da je iz zemljevidov kolikor toliko izginil Terglów (tako ljudstvo pristno res govori!) in se nadomestil s knjižnim „Triglavom“¹⁾

¹⁾ Slabše se godi Triglavovemu sosedu, širokemu Stenarju (ki se res odlikuje po mogočnih „stenah“). Ker ga prebivalci imenujejo (z ozkim *e*, ki se bliža *i*-ju) „Ste(j)nerja“ in je prvi kartograf ime zapisal kolikor toliko po ljudski izreki: Steiner (čitaj: Sté-i-ner), se je po napaki mislilo, da je beseda v zvezi s — Stein =

Dokler so se slovenska krajepisna imena torej zabeleževala v potujčeni obliki, ni moglo biti vprašanje pereče, kako se naj pišejo. Tista trohica imen, kar se jih je nahajalo v maloštevilnih slovstvenih proizvodih, se je spravila kakorkoli pod pravopisno streho. Ko pa je konec 18. stoletja slovensko slovstvo pričelo računati tudi na mase in na narodno življenje, se je bilo piscem in slovničarjem odločiti dosledno za kako pisavo. In res: mnogo obrekovani, vendar vrli otec Marko Pohlin je takoj stopil na noge; saj se je baš on namenil skrbeti za duševno hrano širšim slojem. Kot praktičen mož bistrega uma je v svoji slovnici („Kraynska Gramatika“, 2. izdaja, izšla v Ljubljani l. 1783., na str. 206) zapisal to-le pravilo: „Alle eigenen Nennwörter,¹⁾ sowohl Haupt-, als von denselben abstammende Beywörter“ (t. j. pridevniki) se pišejo z veliko začetnico. Zgledov, žal, tu ne navaja nikakih.

Drugi mož, ki je v dobi našega preporeda skrbel za splošno ljudsko hrano, je bil Vodnik. V svojem sestavku „Popisovanje Krajnske dežele“ (v „Veliki pratiki za tu lejtü 1795“)²⁾ je imel dokaj prilike, zavzeti stališče v našem vprašanju; tudi on piše lastnoimenske samostalnike in pridevnike vobče z veliko pismenko, pa brez doslednosti.

Drugače pa je postopal Vodnik nasproti imenom ljubljanskih ulic in trgov. Očitno jih ni smatral za lastna imena in jih je zato pisal z malo. Naslanjal se je v tem oziru na način ljubljanskih oklicnih knjig. (Glej I. Vrhovnik v Izvestjih M. dr. za Kr. 1896, str. 116 in 147.) Ta imena se pišejo l. 1780—96 n. pr.: „na starim tergi, na placi, na šolskim tergi; v rožni gasi, v študentovski gasi, v špitalski gasi, v slonovi gasi, v gosposki gasi, v križanski gasi, v salenderski gasi, na cesti dunajski“ itd. Le izjemoma naletimo na kako veliko začetnico, zlasti pri izosebnih imenih, n. pr.: „v Lingarjove gasse“ itd. Frančiškanska oklicna knjiga, ki je malo poznejša (1798 do 1815), pa piše obično oba dela (ali vsaj enega) z veliko: „v Nunski Gasi, v Parmhercigarski Gasi, v Elefantovsk gass, na Celovski Cesti“.

kamen, kar je čisto napačno! Od neveščih turistov so se navzeli celo domači vodniki nemškopravopisne izreke „Stajner“ in se jim mora še nalašč razložiti — njih domača beseda. — Da dolina Kot ob Triglavu velja Nemcu („Kottal“) za „Blatno“, to se ne da preprečiti, dasi je seveda pristen slovenski „kot“. (Primeri tudi razne Kočne, ki stoje vselej v kakem kotu.)

¹⁾ Tako nazivlja Pohlin nomina propria = lastna imena.

²⁾ Gl. Valentina Vodnika Izbrani spisi. Uredil Fr. Wiesthaler, str. 3—7.

Dandanašnji prištevamo seveda tudi imena ulic, trgov, nabrežij, nasipov, vrtov, nasadov, vodnjakov določene nazivke zgradb itd. krajepisnim imenom. —

2.) Tako se je snov nabrala in stopile so na površje metode za nje obdelavo; na kako uzakonjenje ni nihče mislil; vsak je pisal, kakor mu je pač pero nanese, le toliko čuteč, da so zaradi laglje umljivosti potrebne velike začetnice, pa kje? Kjerkoli! V takem stanju so tekla in pretekla leta in desetletja. Metelko se v svoji slovnici s to točko ni posebe pečal.

Prišlo je leto 1843. in Bleiweis je v Novicah nastopil dediščino svojih prednikov. Ni se mogel odločiti na nobeno stran. Še mesečna imena so mu delala preglavico. Takisto poskuša pri drugih imenih sem in tja. Odločiti se je Bleiweisu tudi bilo, kako bo pisal krajevna imena, vzeta od svetnikov, s pristavkom „Sveti“ in „Šent“. Na str. 4 piše: „fajmošter per s. Jerneji“, na str. 63: „od sv. Duha“, v imeniku pa „pri S. Križu pri Teržiču“.

Ostalo je še vse na nejasnem, ko je leta 1863. izšla druga, temeljito predelana izdaja Janežičeve „Slovenske slovnice“; ta izdaja je tako izborna, da je še dandanašnji — po dr. Sketu modernizovana — temelj našemu slovniškemu pouku. V § 81. je ta izdaja strnila tudi pisavo lastnih imen v to-le pravilo: „Z veliko črko pišemo . . . vsa lastna imena v samostavnikovi obliki. Lastna imena v prilogovi (t. j. pridevnikovi) obliki pišemo le tedaj z velicimi črkami, kedar nimajo samostavnega določila pri sebi, n. pr. Valvazor, Ljubljana, Kom, Dolenec — Gorensko, Avstrijansko; z malimi črkami vendar pišemo n. pr. dolensko vino, gorenska stran, ljubljansko mesto, avstrijansko cesarstvo. — Druga pa je s tistimi prilogi (= pridevniki), ki so se z občnimi samostavniki v zaznambo lastnih imen združili, ko bi bil njih pomenek dvomljiv, če jim velicij črk ne damo, n. pr. Novo mesto, Bela reka, Zlati rog . . .“

Janežičevo pravilo je v bistvu ohranjeno še v najnovejši dr. Sketovi izdaji iz l. 1906. (v § 34.), a mislim, da se ne motim, da je to — nesrečno — pravilo bilo in je vzrok, da se v pisavi, zlasti krajepisnih, lastnih imen naše najmerodajnejše knjige diametralno razlikujejo. Zelo dvoumen je v prvem pravilu dostavek, da se naj pišejo lastna imena z veliko črko le „v samostavnikovi obliki“. Kaj pomeni v „samostavnikovi obliki“? Ako se misli na lastno ime absolutno kot samostalnik, potem bi se morali absolutni samostalniki

„mesto“, „reka“, rog“, ki so na koncu pravila navedeni (Novo mesto itd.), pisati brezdvomno z veliko začetnico in ne z malo, kakor jo zahteva Janežič; torej: novo Mesto, bela Reka, bohinjsko Jezero. Ugovor, da so „mesto“, „reka“ itd. občna imena, ne velja; saj je vsako občno ime lahko tudi lastno (n. pr. slučajno¹⁾) baš „Reka“ in okoličanom velja vsako Mesto za lastno ime!). Po svojem pravilu o „samostavnikovi obliki“ naposled Janežič na noben način ne bi imel pisati pridevnika „Novo“ z veliko začetnico; pravilo o pisavi „Novo mesto“ je torej popolnoma neskladno s splošnim prvim pravilom, ki pač ne uvaža lastnih imen, obstoječih iz dveh in več besed. — Ako pa nam je dostavek umeti le relativno, namreč tako, da se lastno ime piše z veliko črko le kot samostavnik, a ne kot pridevnik (in na to je Janežič pač mislil, kakor je razvidno iz naslednjega stavka), potem zagazimo v nove zadrege: morali bi pisati „janežičeva slovnica“, „jožefovi bratje“, „bohinjsko jezero“! In če pišemo „Gorensko, Avstrijansko“, ker nimata „samostavnega določila pri sebi“, bi morali pisati z veliko tudi: „on ne zna Nemški, ta zavija po Gorensko“, ker tu ni nikakega samost. določila! Ako še naposled pribijemo, da bi po onem Janežičevem pravilu, ki zahteva pisavo „Novo mesto“, mogli pisati prav tako tudi „Bohinjsko jezero“, kakor smo po gorenjem morali pričakovati ali „bohinjsko Jezero“ ali pa „bohinjsko jezero“, potem pač lahko umevamo, da je tako pravilo pisatelje zbegalo še bolj, nego so že bili.

Le dvojen je bil pozitiven dobiček tega poglavja: a) Vsaj za enojna lastna imena v samostalniški obliki je bila določena velika začetnica; in b) takisto neoporečno se je mogel iz pravila posneti zakon, da se naj pišejo lastna imena, kakor Bistrica, Bela, Hudinja, Lašče i. dr. z veliko začetnico tudi tedaj, ako stoji pred njimi označujoč pridevnik: Bohinjska (Bistrica), Koroška (Bela), Zgornja (Hudinja), Velike (Lašče); ni pa bilo jasno, naj se li pišejo ti pridevniki (Bohinjska itd.) z veliko ali z malo.

Dr. Sket je te nedostatke pač spoznal in jih je skušal odstraniti; a ker se je zadovoljil z vrivki, pustil pa temeljno pravilo, zato je tisti odstavek § 34. še danes nezadovoljiv. Vrinil je točko 4 b), ki osigura veliko začetnico pridevnikom osebnih imen (Prešernov, Jožefov²⁾ itd.), ter točko 4 a), ki bolje stilizuje pravilo o

¹⁾ Takih lastnih imen ima slovenščina vse polno: n. pr. Glava, Vrh, Konj, Brana, Baba, Možic, Storžič, Kot, Košuta, Petelin.

²⁾ Po Levčevem „Pravopisu“ §§ 596, 601.

pisavi „Dolenjsko“, „Nemško“ = Nemčija itd. Izpustil je nadalje pri začetnem pravilu nesrečni dostavek „v samostavnikovi obliki“, a ostal je, žal, pri temeljni napaki vsega pravila, da namreč izhaja od pridevnika in ne od nosilca pomena, od samostalnika; tuhtanje, kateri pridevniki se naj pišejo z veliko, je bila poguba vsemu pravilu. To je obžalovati tem bolj, ker je vzrok tej zmedi nemščina, ki glede pridevnikov tudi ni postopala enotno; njen nazor, da naj se pridevniki pišejo z malo, se je pomotoma prenesel tudi na slovenščino. — Pravilo o pisavi „Novo mesto“ je obdržal dr. Sket skoraj doslovno.

Z Janežičevim pravilom nam baš v najkočljivejši točki (Novo mesto? Bohinjsko jezero? Bohinjska Bistrica?) še danes ni pomagano. Kak nered je i poslej bil v pisavi, nam izpričuje katerikoli spis. Vzemimo le knjigo, ki ji moramo prisvajati merodajno veljavnost v odločilnih literarnih krogih, Erbenovo „Vojvodstvo Kranjsko“, ki ga je izdala Matica Slovenska l. 1866. V tej knjigi je nametana glede pisave taka mešanica, da ne moremo iz nje izbrskati niti najmanjšega enotnega pravila. Zgledov je dovolj na vsaki strani.

3.) Deset let po omenjeni izdaji Janežičeve slovnice nismo nič kaj na boljem. Levstik se je v svoji slovnici „Die slovenische Sprache nach ihren Redetheilen“ (1866) vprašanja jedva dotaknil. Vendar se iz zgledov v § 19. (str. 23) da sklepati, da stoji na Janežičevem stališču; on piše Vinji verh, Zlati rep, Beli grad, Bežji grad, in (po pravici) hudo obsoja sklanjatev: Novomesto, Novomesta itd. „Novice“ (n. pr. l. 1873.) pišejo vse vprek: Novomesto (str. 30 in večkrat), vmes pa tudi Novo mesto (59, 127, 308), a Škofja Loka (30); nadalje Toškočelo (162), Debela peč (281), zgornja Krma (281) itd. Nedosledno se pišejo tudi svetniška krajevna imena: Šempeter (165), Št. Peter (197), Šent-Peter (št. 33, oklic); Šentjernej (53, 204). Brezdvomno pa vlada v tem letniku vsaj ena smotrena tendenca: da bi se pisali pridevniki od lastnih imen z veliko začetnico: n. pr. deželni zbor Koroški, Goriški, Brnski, Praški (398), okraj Kamniški, Krški itd. (373).

V tem načelu se zasvita zora rešitve našega vprašanja: če se nedvomno reši način pisave pridevnikov, potem bi bila tem laglja rešitev pisave samostalnikov. Kakor je praktični Bleiweis v svojih „Novicah“ tudi v mnogih drugih ozirih ustanovil našo pisavo, tako je zastavil svoj organizatorni svod tudi tukaj. Dve leti pozneje

(l. 1875.) se je obrnil do „svojega prijatelja in strokovnjaka v jezikovnih zadevah“, do Cigaleta, z vprašanjem „Ali naj pridevnike od zemljepisnih lastnih imen pišemo z veliko začetno ... črko ali z malo?“ Kajti, tako poroča v „Novicah (1875, 361), „pisatelji slovenski zelo omahujejo o tem, kako naj bi pisali imenovane pridevnike; ...zato jih piše ta z veliko, ta z malo. »Novice« isto gunganje...vidijo tudi v pisavi drugih Slovanov. In vendar bilo bi želeli nekake stabilite“. Na istem mestu je natisnjen Cigaletov odgovor.

Cigale se je, preden je odgovoril, o vprašanju temeljito poučil, zasledujoč njega razvoj pri vseh Slovanih in ozirajoč se na mnenja merodajnih mož. Doslednost je našel le pri Miklošiču, ki piše vse besede — tudi samostalnike — z malo, ter pri Vuku Štefanoviću, ki, stoječ na baš nasprotnem stališču, rabi pri vseh lastnih imenih, samostalnikih in pridevniki, veliko začetnico. Drugod pa nikjer ni gotovega pravila. Vendar se bo treba odločiti za eno enotno načelo; Miklošičevo zato ni prav sprejemljivo, ker se lastna imena pač povsod v pisavi kolikor toliko ločijo od drugih in so vse pisave domala edine v tem oziru, da se vsaj samostalniki lastnih imen pišejo z veliko. „Doslednost do zadnje pike“ se da po Vukovem načinu prav lahko doseči, tudi je „logičneje, pisati še pridevnike z veliko črko, kakor se tudi pridevnik na — ov od osebnih imen (dasi je le svojivni pridevnik kakor so oni) piše z veliko črko“. Svoja izvajanja zaključuje Cigale tako: „Jaz torej mislim, da bi **pridevnike** vsaj od imen mest, trgov in vasi, gora in voda in podobnih bilo primerneje pisati z **veliko** začetno črko“.

Cigaletova izvajanja, ki so prva zasnovana na širši podlagi, so važna tudi zato, ker prvikrat poudarjajo načelo, ki mora biti zlasti merodajno pri takih zunanostih, kakor je raba velikih pismenk, češ, „tukaj ima ozir na primernost, na to, kaj je ‚oportun‘, svoje opravičene mesto“. Čim večja enostavnost, tem bolj ustreza praktičnim potrebam: „ozir na razločnost in razumnost svetuje rabiti veliko začetnico“. Izmed zgledov, ki jih Cigale navaja v prilog svojega pravila, nas posebno zanimajo tisti, ki so tvorjeni od lastnih imen, rabljenih tudi za občna imena (Dolina: dolina, Dobrava: dobrava, Dvor: dvor, Grad: grad, Jezero: jezero, Njive: njive, Otok: otok, Planina: planina, Polje: polje, Potok: potok); pri teh je treba velike začetnice, sicer bi se često na vedelo, je li kaj Dolinsko ali dolinsko itd.

Tako je Cigale, pač ne vedoč, da je bil njegov prednik že Pohlin, ustanovil enotno pravilo: samostalnik **in** pridevnik od lastnega imena se pišita z veliko; baš v naši preporni točki pa je ostal na sredi pota. Tu so morali nastopni pravopisci začeti z delom, ako so hoteli vsaj v teoriji rešiti do konca lastno-imensko vprašanje.

A tekla so leta in leta in nihče se ni oglasil; pisalo pa se je zopet nedosledno v vseh ozirih in Cigaletova pravila so se bolj in bolj pozabljala. Trdno pa se jih je držal eden mož, ki bi bil kakor nihče drugi poklican, da bi izrekel definitivno besedo: ta mož je bil Levstik. Kakor poroča Fr. Levec kot urednik „Ljubljanskega Zvona“ l. 1890. na str. 119. v 2. opombi, je Levstik „zadnja leta svojega življenja vsako lastno ime, sestavljeno od dveh imen, pisal dosledno pri **obeh** besedah z veliko začetnico: Novo Mesto, Rimske Toplice itd.; ravno tako Ljubljanski, Novomeški itd.“. S tem je Levstik storil še tisti korak, ki je bil potreben na Cigaletove prve korake. Žal, da je Levstik v svoji skriptorski dobi izgubil tisto ognjevitost, ki mu je prej toliko koristila in — škodovala, in še bolj žal, da jo je, kolikor je je bilo, pokazal le v zasebnosti in ne v javnosti. Ko bi bil on ta svoj pravopisni nazor tudi izrečno in javno zastopal, bi mi najbrž bili že dobro četrtsstoletje v pisavi Novo Mesto, Črna Prst itd. na jasnem. Tega pa ni storil, dasi je imel, kakor nam poroča Levec, svoje trdno načelo.

Že Levstikov privatni vpliv je imel svoje znatne posledice; „na Levstikovo ustno priporočilo“ se je namreč Levec, kakor nam poroča na navedenem mestu, „nekaj časa ravnal“ po tej pisavi tudi v „Zvonu“; res čitamo n. pr. v „Zvonu“ 1884. str. 24/5 (v Lahovi razpravi) med drugimi tale imena¹⁾: „Bohinjsko Jezero, Bledsko Jezero (pred Jezerom), Črna Prst, Stare Fužine, Srednja Vas. — In še več let za ono Levčevo izjavo (iz l. 1890.) piše novoustanovljeni „Planinski Vestnik“ v prvih treh svojih letnikih (1895 do 1897) redno, dasi ne vedno: (1895) Gornji Grad, Turski Žleb, (str. 4), Šmarna Gora (13), Robanov Kot (15, 90) itd. Leta 1898. pa stoji „Plan. Vestnik“ namah na drugem stališču: tistih z veliko pisanih: „Grad, Vrh, Sedlo“ redno ni več; navadno se pišejo z malo.

¹⁾ Na nekakem nasprotnem stališču je (vsaj — včasih) stal „Kres“, ki piše 1881, 24: „jadransko morje“, 1882, 144: „huda luknja.“; sicer tudi „Zvon“ še 1890, 31: na „gospodstevskem polji“. — Doslednosti ne iščimo ne tu ne tam.

Odkod ta prevrat? Povod mu je pač sledeč: L. 1890. je dr. Sket odgovarjal v „Zvonu“ na J. Lendovškove opazke („Zvon“ 1889) glede njegove izdaje Janežičeve slovnice. Lendovšek je bil med drugim zahteval, naj se uvažujejo tudi oblike „Novo Mesto“, „Kanalna Dolina“, „Dunajska Cesta“, in je pogrešal točne določbe o pisavi pridevnikov (ljubljski itd.)¹⁾ Levec je v navedeni pripombi povedal, da je opustil ono Levstikovo pisavo in da se zdaj drži pravila: „Kadar je drugi del lastnega imena appellativum (t. j. občno ime), piši je z malo začetnico, tedaj: Črno morje, Gorenja vas, Šmarijina gora, Dunajska cesta, Nove ulice“: Kadar se je pa ta appellativum izprevrgel v lastno ime, pisati je oba dela z veliko začetnico: Novo Mesto, Škofja Loka, Rimske Toplice, Slovenj Gradec, Velike Lašče, Zgornji Tuhinj, Laški Videm, Laška Gorica, Dolenji Logatec itd., kajti narod vse take kraje, izpustivši pridevnik, imenuje večkrat samo: „Mesto, Loka, Toplice, Gradec, Lašče, Tuhinj, Gorica itd. Ravno tako piše naš list: Ljubljanski, novomeški itd.“.

Levec je torej z l. 1890. v dveh ozirih zapustil Levstikovo, oz. Cigaletovo pisavo: 1. pridevnikom prisoja malo začetnico in 2. pri dvobesednih lastnih imenih razlikuje dvoje vrst z ozirom na to, ali se rabi samostalniki tudi sam kot lastno ime, ali ne. — Ta važna Levčeva opazka, ki je oznanjala povsem novo načelo, je po vsej priliki ostala malo opažena. In celó, ko je Levec odložil uredništvo, je njegovo pravilo — najbrž premalo umevano — iznova zmedlo našo pisavo. V „Zvonu“ 1893. čitamo n. pr. na str. 161 vse „Grade“ z veliko: Stari Grad, Kovačji Grad, a (str. 163) vse „gore“ in „vrhove“ z malo, dva „Brega“ z veliko, ne da bi mogli zanesljivo dognati, zakaj to, zakaj ono. V direktnem nasprotju z Levcem pa se piše na str. 164 „loka“ v vseh slučajih z malo (tudi Škofja loka“ i. dr. Knjige in časopisi so vobče ostali pri starem — neredu!

Izrečno pa je zastopal ono Levčevo pravilo tri leta pozneje temeljiti in dosledni o. St. Škrabec na platnicah 3. štev. XII. letnika (1893) svojega „Cvetja“, kjer je baš tedaj objavljajal „Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo“. Pri pridevnikih se tu dela razlika med osebnimi ter družinskimi, ki se oboji naj pišejo z veliko (Janezov, Janežičev), in izpeljanimi iz drugačnih lastnih imen (azijski, kamniški), ki se naj pišejo z malo. Takisto zahteva Škrabec pisavo Škofja Loka itd., ker je Loka sama že lastno ime, a Gorenja vas,

¹⁾ „Ljubljanski Zvon“ 1890, 118—119.

ker tvorita šele obe besedi lastno ime, ne pa „vas“. Razlikuje pa se od Levca slučajno baš pri njega vodilnem zgledu „Novo Mesto“, ki ga sam (Škrabec) piše „Novo mesto“. — Tudi Škrabčeva pravila niso segla med pišočo maso, ki „Cvetje“ pozna jedva po imenu.

4.) Leta 1899. je izšel Levčev „Slovenski pravopis“. Temu dejstvu pripisujem vpliv, da je „Planinski Vestnik“ že l. 1898., kakor smo slišali, opustil dotedanjo pisavo („Črna Prst“ itd.) ter pričel pisati Črna prst (str. 105) itd., pa: Stare Fužine (106), Železna Kaplja (50); in te pisave se je odslej list držal, kolikor je pač mogel in vedel. — Tudi v drugih spisih in knjigah (geografskih) so se pisatelji skušali ravnati po Levčevih pravilih.

Ali je bilo torej konec zmot? V teoriji: da! Levec je v „Pravopisu“ v § 214. in §§ 576.—589. naše vprašanje obrazložil tako temeljito, da bi se v teoriji pač vsak slučaj dal uvrstiti pod eno izmed teh točk. Pravilo (Škofja Loka: Dolenja vas) je pogojeno jako fino; tudi ni dvoma, da ono edino zadene bistvo dotičnih lastnih imen. Ko bi se torej pri vprašanjih, kakor so pravopisna, mogli ravnati povsod po stvarnih in vsebinskih razlogih, bi bilo to pravilo vzorno. A žal, da se ne moremo ravnati, in sicer, ker ni „oportunsko“ (Cigaletov razlog!) in ker je načelo v praksi neizvedljivo; oboje iz sledečih razlogov:

a) Nemogoče je, za vsak slučaj vedeti, ali se tisti občni samostalni (,,mesto, vas, vrh, potok, hrib, kot, peč, dol, dvor, graben, kamen, rupa, boršt“ itd., ali celo: „trava, trn, cesta; rep, svet, bajta, lojtra“ itd., ki se tudi nahajajo v krajevnih imenih) rabi tudi **sam** kot lastno ime ali ne, da bi torej vedel, naj li pišem „Konji Rep“ ali „Konji rep“ (na Štajerskem), „Škoflja Riža“ ali „Škoflja riža“, „Pijana Gora“, ali „Pijana gora“ itd.¹⁾ — Saj se je celo Levcu primerilo, da je l. 1890. pisal „Novo Mesto“ kot najznačnejši zgled za naše pravilo, a l. 1899. piše v „Pravopisu“ § 577. „Novo mesto“! Ako torej njemu pri tako znanem imenu pisava ni bila jasna, kako se naj pričakuje sploh od kakega zemljana, da bi pri stotinah, tisočih slovenskih krajevnih imen po tem pravilu mogel vedno pravo pogoditi! Prekratko bi bilo njegovo življenje,

¹⁾ Po „Pravopisu“ se n. pr. piše „Menina planina“; in vendar imenujejo domačini na štajerskem severnem pobočju to pogorje le „Planina“, nikdar s pristavkom Menina; potemtakem bi bilo pravilno: „Menina Planina“. — Pravopis zahteva „Gornji grad“; „grad“ sam okoličanom res ne služi za lastno ime, pravijo pa mu nakratko — „Trg“. Kako pravilo bi veljalo tu?

da bi vse proučil in se vseh krajev naučil, zlasti ker enega krajinskega objekta ne imenujejo vsi prebivalci enako.

Na razne dvoumnosti, ki nastanejo pri taki pisavi, je že Cigale opozarjal; dasi ne prisojamo temu ugovoru odločilnosti, se vendar tudi ne sme premalo uvaževati; skupine „Mrzla gora“, „Črna dolina“ itd., ali celo „Dolgi hrbet“, „Konjski rep“ morajo osobito v začetku stavka postati resno in smešno dvoumne. — Popolnoma na jasnem pa smo si za vsak slučaj, če pišemo dosledno oba dela z veliko: „Mrzla Gora“, „Dolgi Hrbet“, „Mala Vrata“, „Velika Kavka“ itd.

b) Odločitev po Levčevem pravilu je tem težja, ker po njem ista občna imena morejo v enem slučaju veljati — bodisi sama zase, bodisi v zvezi s pridevnikom — za lastna imena, v drugem slučaju pa ne. „Ljubljanski Grad“ je tudi po „Pravopisu“ prav, kakor seveda tudi vas „Grad“ (= Bled); dosledno bi pričakoval, da smem pisati tudi Mali Grad, Gornji Grad, Hudi Grad, a po onem pravilu (menda?) ne smem, ako res govore okoličani vedno le „Mali grad“ in nikdar le „Grad“ — kdo ve? Podobno je z drugimi imeni: ker imam pod Triglavom dolino Kot, bi pričakovali, da se mora pisati tudi Robanov Kot (dolina pod Ojstrico), a po „Pravopisu“ bi bilo prav le „Robanov kot“. V podobno zadrego nas pripeljejo imena: Jezero: jezero, Vrh: vrh, Gorica: gorica, Planina: planina, Breg: breg, Križ: križ, Otok: otok, Polje: polje, Selo: selo, Cerkev: cerkev, Gozd: gozd, Toplice: toplice, Glava: glava i. dr. —

Naši pisci so se izmotavali iz zadrege, kakor so mogli. Ako se ne motim, so se slutoma držali najbolj načela, da pišejo z veliko tista občna imena, ki se rabijo kot lastna nekako razdvojno, s temi-le pristavki: Gor(e)nji (Zgornji) — Dolenji, Veliki — Mali, Stari — Novi i. dr.; n. pr. Gorenje Ravni: Dolenje Ravni, Veliki Triglav: Mali Triglav, Stare Fužine i. dr. Jasno pa je že po površnem preudarku, da nas tira to načelo v še večjo nedoslednost; prvič ne odgovarja vsakemu „Gorenji, Veliki, Stari“ tudi primerni „Dolenji, Mali“ itd. Pri „Starih Fužinah“ bi bili že v zadregi, a nasprotno poznamo „Novo Štifo“, Stare pa ne; Orožen omenja v „Vojvodini Kranjski“, na str. 203. „Velike Uplje“; „Malih Uplj“ pa gotovo nikjer ni, saj se mi iz zanesljivega vira zatrjuje, da niti „Velikih Uplj“ nihče — ne pozna. Povsod nadalje vidim zapisano Železna Kaplja, in vendar ljudstvo, če se ne motim, nikoli ne govori o „Kaplji“ sami, in poleg „Železne“

ni kake „Svinčene“ ali podobne Kaplje. In drugič: kakor pri navedenih pridevnikih, tako bi se tudi pri vseh ostalih dala najti kaka razdvojnost (k Črnemu Potoku: Beli Potok, k Pustemu Polju: Ravno Polje, Lisičja Jama: Volčja Jama itd.), in bi torej bilo pričakovati, da se tudi taka lastna imena pišejo le z veliko; a ta nahajamo pisana večinoma z malo. Zlasti bi pričakovali tudi po „Pravopisu“, da bi se ista imena, ki pa so krajinsko med seboj oddaljena, pisala z veliko: ako stoji v „Pravopisu“ (§ 576, a) Slovenj Gradec (ki ga sicer nazivljejo posod le v celoti, ne le kot „Gradec“!), potem bi smeli tudi pričakovati pisavo „Ajdovski Gradec“ in naposled isto pisavo vseh „Gradov“. ¹⁾

Zopet so vse težave odstranjene, ako pišemo **obe** besedi dosledno in vedno z veliko.

c) Pri vsakem lastnem imenu imamo neizbrisljivo zavest, da je njega nosilec, njegov glavni del samostalnik; ako že torej lastna imena načelno pišemo z veliko, je vse bolj naravno, če prisodimo veliko začetnico vsaj samostalniku, prej nego pridevniku. „Zidani“ most je za nas v prvi vrsti in vselej most (torej Most!), potem šele „zidan“; „Pasja“ dolina je vedno in vsekakor dolina (torej: „Dolina“!), „Šenturška“ gora je za nas stalno „Gora“, „Krvavi“ kamen je in ostane „Kamen“ itd.! Proti tej zavesti delamo, ako pišemo take samostalnike z malo. Posebno neumestna je mala začetnica tam, kjer so dotični samostalniki že izgubili svoj prvotni pomen in opravljajo le lastnoimensko službo; n. pr. gora v „Kranjska“ gora, „Višnja“ gora; tu se nič ne misli na pravo goro, ampak na dotično selo, ki mu je pojem „gore“ lasten. Že to nas napotuje, da pišimo „Gora“, ne glede na možno dvoumje, da je Kranjska „gora“ kaka „gora na Kranjskem“. — Podobno v drugih slučajih.

Da se takih občno-lastnih imen velika pisava ni hotela prav prijeti, temu je najbrž vzrok tudi ta, da se je pisčevim očem upirala besedna podoba velikopismenskih navadnih samostalnikov: Potok, Trn, Cesta, Hrib, Čelo itd. Pri kaki bolj odročni besedi se ni nihče upiral: Bistrica, Kaplja, Fužine, Rovt, Pulfernica, Štifta, Loka, Tuhinj, Prosek, Kopa i. dr. Zelo značilno je, da se baš tujke in popa-

¹⁾ Hoteč se ravnati po pravilih „Pravopisa“, so pisci uvedli pisavo **Velo polje**, ne vedoč, da se nahaja ondi tudi „Malo“ polje; s tem je polje tu že očitno dobilo znak lastnega imena in je torej treba pisati: **Velo** (t. j. Veliko, ne Belo!!) **Polje**: **Malo Polje**.

čenke brez obotavljanja pišejo z veliko, domačinke ne; domalega brez izjeme nahajamo „Julijske (germanizem je Juliške in Julske!) Alpe“, (n. pr. „Plan. Vestnik“ 1899, 13; 1903, 40; 1909, 35) pa: „Julijske (oz. Kamniške, Savinjske itd.) planine“! Ko so vendar tukaj „Alpe = Planine“. (Gl. „Plan. Vest.“ 1899, 13; 1909, 74.) Le enkrat sem zapazil pisavo, ki je bila doslednejša: „Julijske alpe“ („Plan. Vest.“ 1901, 146). Tudi tujko Dolomiti pišejo redno z veliko („Plan. Vest.“ 1901, 173; 1904, 70).

Torej tudi iz tega razloga se priporoča, da pišimo o b e besedi dosledno z veliko začetnico.

5.) Pravilo v „Pravopisu“ nas ni in ne bo privedlo do edinstva in jasnosti. V merodajnih slovenskih spisih ne najdemo pisave, iz katere bi se mogli priučiti določenega postopanja. Orožen v „Vojv. Kr.“ piše: Petrovo *brdo*, Nemški Rovt (oboje na str. 32); na str. 42 „Beli Mel“, a na str. 16 „Suhi plaz“; na str. 62 „Ljubljanski Grad“ in „Ljubljansko barje“; na str. 26 „Dovški križ“, na str. 16 Križ. Pri vseh teh parih besed bi bilo treba postopati enotno, ker je položaj vsakikrat enak; n. pr. kakor Ljubljančani hodijo na „Grad“ se izprehajati, tako hodijo lovci na „Barje“ (brez pristavka „Ljubljansko“) in „Dovški Križ“ je gora prav tako, kakor je Križ (brez pristavka) znani široki vršac nad Kriško Steno; torej bi se moral tudi po Levčevem pravilu pisati z veliko. Proti temu pravilu pa je pisal Orožen „Ferdamanova (?) Polica“ (str. 16). — Druga strokovna knjiga, ki prihaja tu v poštev, je: F. Seidl, „Kamniške ali Savinjske Alpe“ (1907—1908). Prof. Seidlu se pozna, kako ga je mučila dvoumnost dotičnih pravil v praksi; prirojeni čut ga je napotil, da je pričel pisati vse dele imen z veliko: Strelčeva Peč (138) itd., dosledno pa si tega načela seveda ni upal izvesti.

Isto pisanost opazujemo v „Plan. Vestniku“, ki mora, kar se tiče krajevnih imen, krčiti pot razvoju slovenskega jezika. Ko sem konec leta 1908. jaz prevzel njega uredništvo, tudi nisem vedel, s kakim načelom naj izhajam.

Da nas privede pravilo „Pravopisa“ do vedno novega omahovanja, se mi je pokazalo, kamor sem pogledal, n. pr. tudi iz dvojih uradnih publikacij za l. 1909., ki sta se očitno ravnali načelno po Levčevih in Škrabčevih pravilih. V mislih imam „Catalogus cleri... dioecesis Labacensis“ za l. 1909. (shematizem duhovnikov Ljubljanske škofije) in „Ročni zapisnik“ ... za šolsko leto 1908—1909

(shematizem slovenskega učiteljstva). Obe knjigi navajata seveda vsaj važnejša krajevna imena, a dosledna pisava se jima ni posrečila.

In najnovejša izdaja Janežičevega slovarja (1908) se takisto včasih ravna po „Pravopisu“, včasih ne; tako piše n. pr. naravnost proti § 576, a) „Pravopisa“ tako-le: Mala nedelja, Nova štifta, Polhov gradec.

Iz vseh premostrvanj se je naposled izluščilo dvoje jasnih uspehov, eden dovršen, eden šele začrtan: a) za dognano se sme smatrati, da se prva beseda v lastnem imenu vsekakor piše z veliko; b) glede ostalih pelje le dvoje načel za vsak slučaj do nedvomnega cilja: α) če se namreč pišejo vsi deli skupaj kot ena beseda (Višnjagora, Novomesto, Gornjigrad itd.), ali pa β) če se piše vsak del, ne samo prvi, z veliko začetnico.

Načelo α) je tuintam precej v veljavi, zlasti na Goriškem in v Istri (Petrovobrd, Opatjeselo, Doberdob, Nemškirut, Št. Viškagora, Krvavipotok). Ta pisava bi bila prav prikladna, ker so ž njo na najenostavnejši način odstranjene vse težkoče in ker nas k njej napotujejo imena prebivalcev (Novomeščani, Kranjskogorci) in tvorba pridevnikov (Višnjegorski, Gornjegrajski). Odvrča nas pa dvoje pomislov: prvič nastanejo prenerodne oblike, ako se take sestavljenke sklanjajo (n. pr. nad „Frdanimipolicami“), in drugi č bi morali skupaj pisati tudi lastna imena, sestavljena iz treh in več besed, a to bi dalo neumljive, monstrozne besede (Svetikrižpibelihvodah, Devicamarijavpolju, Svetijuriobjužniželeznici, Svetipeterpodsvetimigorami i. dr.). Zato se mi zdi ta pisava nevzdržljiva.

Preostaja torej le še eden način: da se i posamezni deli pišejo tudi z veliko, kakor se piše z veliko prva beseda (Novo Mesto, Črna Prst, Zidani Most). Zdi se mi potrebno, da se vrnemo k načelu, ki ga je zastopal Levstik. Z absolutno doslednostjo so po tem načelu pisana vsa imena v naših uradnih „občinskih slovarjih“ („Gemeindelexikon von Steiermark“, 1904; „Gemeindelexikon von Krain“, 1905). In naj se proti uradnemu uniformovanju in nerednemu jezikovnemu nasilju v mnogih slučajih po pravici sliši mnogo pritožb: včas tudi — sit venia verbo — slepa kura najde dobro jezikovno zno.

Tudi „Slovenska Matica“ se je pri zemljevidu slovenskega ozemlja in v dr. Potočnikovi knjigi „Koroško“ odločila za pisavo „Novo Mesto“, „Črna Prst“, „Gornji Grad“ itd. Na isti način bo

odslej pisalo tudi „Slovensko Planinsko Društvo“ krajepisna imena v svojih publikacijah in zemljevidih.

Temu načelu naj bi se pridružila vsa pišoča javnost, da pridemo do edinstva v tej zadevi, ki je tem važnejša, ker nam je složno nastopati proti tuji tendenci, da bi se naša slovenska imena po možnosti potiskala v kot.

* * *

6.) Preudarivši vse slučaje in zasledujoč zgodovino našega vprašanja, sem se odločil za tale **pravila**:

I. Glede lastnega imena samega.

1.) Z veliko začetnico se piši vsako krajinsko lastno ime, in sicer

a) edina, oziroma prva njegova beseda brezizjemno vedno;

b) takisto naj se pišejo z veliko vse ostale v enojno lastno ime združene besede, izvzemši edino predloge (in veznike).

Opomba. Za lastno krajinsko ime pa velja vsako kakemu kraju in prostoru kateregakoli obsega kot **trajno** pripadajoče ali dodeljeno ime v svoji celoti: dežele, gore, doline, morja, jezera, reke, potoki, studenci; jarki, rupe, jame; ceste in poti (s stalnim imenom); imena, za stalno dana po kakovosti površja: gozdi, travniki, močvirja, planine, skale, meli, plazovi, skoki, grebeni, škrbine, trnje; naselbine z vsemi svojimi deli: mesta, vasi, sela, kapele, koče (n. pr. planinske), palače, vodnjaki; ulice, trgi, predmestja, okraj, nabrežja, promenade i. dr.

Zgledi: Z veliko torej pišimo: a) razen navadnih (Koroško, Krn, Skuta, Bogatin, Jama, Zagorje, Luknja, Škarje, Gospodična¹⁾ itd.) tudi take skupine: V Vinogradih (Gemeindelexikon von Steiermark 47), Za Kloštrom (n. m. 29), Med Gorami (n. m. 21) Pod Pečjo, Pod Lesom itd. — b) Imena sledečih vrst:: Novo Mesto, Beli Potok (vas in potok), Črna Prst, Višnja Gora, Srednja Vas, Bela Cerkev, Mrzla Draga, Veliki Kot, Savinjske Planine, Jadransko Morje, Tihi Ocean, Črni Studenec (v Pišnici), Blejsko Jezero, Kriški Podi, Suhi Plaz, Logarjeva Dolina, Sorško Polje, Ljubljansko Barje, Postojnska Jama, Kriška Stena, Kamniško Sedlo, Kačja Rida, Žagana Peč, Hudičev Boršt, Dolga Njiva, Rudolfova

¹⁾ Studenec v Gorjancih.

Skala, Aljažev Dom, Narodni Dom, Kadilnikova Koča, Kugyjeva Pot, Dunajska Cesta (v Ljubljani), Kolodvorska Ulica, Vodnikov Trg, Karlovsko Predmestje, Mestni Log, Prisojna Pot (na Ljubljanski Grad), Jubilejski Most. Nadalje: Sv. Trije Kralji, Špik nad Policami, Sv. Peter pod Svetimi Gorami, Sv. Juri ob Taboru, Voda za Oltarjem (v Gorjancih), Vrh za Steno, Jezero pod Splevto itd.

c) Z malo začetnico pa se seveda piši vsaka beseda, kadar služi le kot občno ime, n. pr. „Rudolfova skala“ bi bila kaka skala, ki je slučajno last kateregakoli Rudolfa, ne da bi se imenovala po njem, dočim je Rudolfova Skala kot krajepisno ime znana vsem izletnikom h Klanškima Jezeroma, „Dunajska cesta“ je vsaka cesta na Dunaju, a „Dunajska Cesta“ je ulica v Ljubljani, v Celju itd. „Aljažev dom“ je domovinski kraj kakega Aljaža, „Aljažev Dom“ pa je planinski hotel v Vratih, imenovan po slavnem župniku Jakobu Aljažu. Turski Žleb je lastno ime; „Turski žleb“ je katerikoli žleb v Turah. „Babji Zob“ je znana gora, „Babji zob“ bi bil resničen zob kake osebe.

Z malo začetnico se pri kratici „sv.“ tudi imena svetnikov ločijo od krajevnih svetniških imen¹⁾: „sv. Juri“ je svetnik, Sv. Juri (ob Južni Železnici) je kraj. Ako ima krajevno ime zverženo obliko (Šmarije, Šenčur), potem je zamenjava itak izključena; takisto tudi, če se rabi pri krajevnem imenu oblika „Šent“ (Št. Jakob ali Šent Jakob), ki se svetnikom („sv.“) ne prideva.

2.) Z veliko začetnico pišimo tudi prebivalce dežel, pokrajin in naselbin: Kranjec, Gorenjec, Bohinjec, Kraševce, Ribničan, Novo-meščan, Pustopoljec itd.

III. Glede pridevnikov od krajinskih lastnih imen:

Ako se hočemo tudi pri pridevnikih izogniti vsem neskladnostim, kaže najbolje, da se poprimemo Cigaletovega in Levstikovega načela: pišimo tudi vse pridevnike od lastnih imen z veliko začetnico!

Edino ozir na obično nemško pisavo, ki se pri pridevnikih izogiblje velike začetnice, je bil kriv, da so se slovenski pisci tako upirali podreditvi pridevnikov pod isto načelo, kakor so ga skušali uveljaviti pri samostalnikih; dasi je bil pri pridevnikih, ki so vedno le enobesedni, sila preprost! — Po nemščini je tudi posneta eno-

¹⁾ V tej točki se pridružujemo natančnim Levčevim pravilom v „Pravopisu“ §§ 582—588, izvzemši, kar nasprotuje našemu splošnemu zakonu.

stranost, da se dovoljuje velika začetnica pridevnikom od nekaterih t. j. osebnih imen: ¹⁾ na to enostranosi je opozoril n. n. m. že Cigale. — Vsak lastnoimenski pridevnik bodi torej kot tak označen. ²⁾

Naš vzor bodi latinščina, ki v njej pišemo z veliko vsa lastna imena **in** njih pridevnike: tako si ostanemo dosledni. Pišimo torej vedno in v vsaki rabi: Avstrijski, Črnogorski, Ljubljanski, Savinjski, Logarski, Tržaški, Blejski, Kurjevaški, Uršulinski itd., kakor pišemo: Milanov, Janezov, Prešernov, Koseski, Turnograjska itd. — Z malo pišimo edino pridevnike, ki pomenijo le jezik, v istem pomenu kakor n. pr. „slovenščina“, „angleščina“: „naštej mi francoski imena Francoskih rek!“.

Na najenostavnejši način zdaj razlikujemo lastna imena od takih občnih, ki se jim prideva lastnoimenski pridevnik, dočim doslej nismo bili nikoli na jasnem. Nekatere zglede smo navajali že zgoraj (pod I, 1, c); pisali bomo „Ljubljanski Grad“, pa Ljubljanska srajca, Koroška Bela: Koroško pivo; Savinjsko Sedlo: Savinjski sir (Savinjsko sedlo bi bilo kako sedlo, ki ga rabijo Savinjci); Kranjska gora je katerakoli gora na Kranjskem, „Kranjska Gora“ je = Kronau; Kranjskogorski je pridevnik h „Kranjski Gori“, že v pisavi označujoč svoj izvor od lastnega imena.

S temi pravili pridemo do enotne, umljive in umne pisave. ³⁾

V. Pisava tujih, posebno latinskih in grških lastnih imen v slovenščini.

Čim manj se kak jezik zaveda svoje moči, tem občutljivejši je napram vsakemu zunanjemu znaku tujstva, dasi je v svojem ustroju in v svoji zakladnici nemara ves prepojen s tujimi vplivi: vsaj zunanje lice bi naj imelo domače poteze. Razvitih in mogočnih jezikov pa take tujke ne obremenjujejo prav nič; čim več jih more jezik, pustivši jim prvotno obliko, prenesti, tem živejša je njegova tvorna moč, tem večja sprejemljivost za svetovno kulturo in tem lažje postane jezik njen glasnik. Šibkemu jeziku pa se upira vsaka nova tujka, a najbolj tista, ki je vzeta iz jezika, na katerega moč se opira šibkost onega; včasih odločuje za nespre-

¹⁾ Glej Levec, Pravopis §§ 596, 597; Škrabec, Cvetje XII, 3.

²⁾ O tej točki prim. „Slov. Nar.“ 15. jan. 1810.

³⁾ Z obsežnejšimi citati je ta razprava natisnjena v „Popotniku“ 1910.

jemljivost tudi nesimpatija z narodom, ki govori „tuji“ jezik, oziroma za sprejemljivost — simpatija, torej nejezikovni motivi.

Slovenščina sicer ni mogočen, a je jako razvit jezik, tako razvit, da si brez težav iz lastne moči prisvaja vse kulturne pojave: kot domač posredovalec. Smo že v dobi, ko naš jezik ni samo prometno sredstvo za našo medsebojnost, ampak široka cesta v širni svet. Ta samozavest pa nalaga tudi dolžnosti; in najvažnejši sta: 1. da se kulturna prometnost naj olajšuje in 2. da pravice, ki jih odločno zahtevamo zase, puščamo brez prigovora z njih stališča tudi drugim.

Najbolj zasebna in nepobitna last vsakega jezika so njegova lastna imena, prav tako, kakor se za specifično narodno last smatrajo — seveda včasih po historizmu — predmeti, ki so jim dodejana lastna imena. Kakor pa ima vsaka oseba pri svojem narodu in svojem jeziku neovržno pravico do svojega imena, in sicer v pravopisni obliki, ki mu jo je dala subjektivnost ali družinska zgodovina; kakor je torej n. pr. ta mož zakonito upravičen, svoje ime imeti vedno napisano „Belec“, drugi „Belc“, tretji „Bevc“, četrti „Beuc“, peti morda „Beutz“ ali „Bewz“ itd., tako moramo tudi osebam drugih narodnosti in jezikov pustiti njih pisavo, brez vsakega ozira na slovnico ali na obični pravopis bodisi svojega, bodisi tujega jezika. „Haydn“ se mora pisati v pisavah vseh jezikov, ako imamo v mislih slavnega komponista, podobno „Champollion“, „Johnson“, „Latham“, „Murillo“ itd. Dandanašnji smo celo tako natančni, da vsaj najslavnejšim možem puščamo tudi njih krstna imena v obliki njih rodnega jezika: osmešili bi se, ko bi rekli „Joško Verdi, Vatroslav (Ognjeslav ali celo Nace) Loyola, Božidar Mommsen“; naš Trdina je Janez, naš Kersnik (ne Krsnik!) je Janko, Cankarja poznamo le kot Ivana, izmed dveh nemških slavnih filologov je eden Iwan Müller, drugi Johannes Müller itd. — Pri lastnih osebnih imenih mora torej vladati svetovna vzajemnost.

Isto veljaj za druga lastna imena, zlasti za zemljepisno-krajevna. Tudi tukaj bo moralo popolnoma prodreti načelo, da puščamo vsakemu narodu in jeziku, kar je njegovega. Povsod še ni prodrlo; velika ovira so geografska imena v jezikovno mešanih krajih: tukaj zahteva historizem nekaj koncesij, a odločevati bi moral ozir na praktičnost ter na prvotni pomen dotičnega lastnega imena, če se da brezdvomno dognati, in prvo ter odločilno besedo ima

govoriti narod, ki ondi prebiva in predmet tudi po svoje imenuje. Ako obstoji za kak kraj dvoje povsem samostojnih imen, se rabita obe; ako pa je eno ime le očitna spačenka izvirnega drugega, bi moralo obveljati le izvirno. Kdor ni zagrizen nepristopnež, se dandanašnji po teh načelih ravna; nespametno pa je, v nedvomnih slučajih, ko obstoji sploh le eno ime, si tvoriti navidezno svoje ime, seveda obično le s pomočjo prevoda. Vsak narod mora tu nastopiti za svoje pravice; a te pravice morajo biti realne, upravičene v današnjih razmerah, ne pa morda v starodavnih narodnih odnosajih, ki o njih danes ni več sledu. Slovenci v tem oziru v marsičem grešimo napram Slovanom in drugim narodom, vselej pa v lastno škodo, ker si obtežujemo svetovni duševni stik in — kar tudi ni nevažno — pouk v šoli. Jako radi ona lastna imena ali enostavno prevajamo ali pa jih na zunaj opremljamo s slovensko obleko.

Morebitna prvotna slovanska podlaga kakega tujega lastnega imena se more porabiti v razlago imena, ne pa za njega nadomestilo. V vseh teh ozirih smo Slovenci že na pravem potu, a nekaj pogreškov je še treba iztrebiti.

Nezmislno je prevajati enotna tuja imena, kakor na pr. Salzburg, Innsbruck, Schweinsfurt, Schwarzwald; kajti nikjer na svetu ni „Solnograda, Inomosta, Svinjskega Broda, Črnega Lesa“; vsa taka samovoljno skovana imena so iluzorna in brez veljave. Zlasti pa je opasno tako postopanje zato, ker bi dalo tujcem pravico, ravnati na isti način z našimi imeni; potem bi se mi ne smeli z dosedanko odločnostjo upirati prekrstitvam slovenskih imen (Triglav = Dreikopf, Tricorno). — Prazna gonja za besede je tudi, če tujemu imenu odvzamemo njegovo edino rabljeno moderno obliko in ga za slovenščino prikrojimo s pomočjo kakega starejšega imenovanja; prav po nepotrebnem škodujemo svojemu znanju, če skujemo besede, ki jih na licu mesta živ krst ne pozna, na pr. Berolin, Draždani, Monakovo, Lipsko, Kolonija (namesto pravih (Berlin . . . , Köln, oz. Cöln). Levec je v Pravopisu § 498 priporočal opreznost vsaj pri manj znanih imenih, a v tem oziru je težko potegniti strogo mejo; bodimo zato dosledni in pravični in pustimo tujcem, kar je tujega; edino pri starih udomačenkah (kakor „Rim, Dunaj“) pripuščamo izjemo. — Tudi napram slovanskim jezikom moramo uveljaviti to objektivno stališče: tudi teh ne smemo izpremi-

njati, kakor je to obično in po „Pravopisu“¹⁾ v mnogih (neizvedljivih!) pravilih zahtevano. V tem oziru popolnoma pritrjujemo A. Brezniku²⁾, ki se je odločno izrekel proti takim poskusom; kajti vedno ostanejo poskusi, zvezo med Slovani pa le otežujejo. Jasno pa je, da bomo mi rabili pristna slovanska imena, ne morebitnih nemških, italijanskih, turških, madžarskih sooblik.³⁾ Zgledov tu ne bom navajal. — Edino teoretične oblike, v praksi nerabne, so — sit venia verbo — starinarske oblike Vojmir, Režno, Koblice, Bregnica i. dr.; čemu bi si obremenjali spomin s takimi oblikami (za Weimar, Regensburg, Koblenz, Bregenz)? Prave spakedranke so tvorbe Cahe (= Aachen), Tubinga (= Tübingen), Trevir (= Trier) i. dr.⁴⁾ — Zelo pogrešamo paralelnega seznamka lastnih imen v slovanski in drugojezični (zlasti nemški) obliki za vse slovanske jezike (tudi za slovenskega!). Naši geografi bi naj sestavili tako delo.

Često se tudi greši proti jasni zahtevi, da jemljimo vsako tuje lastno ime neposredno od njegovega lastnika, ne s posredovanjem kakega drugega jezika; izhajati moramo torej n. pr. od italijanskih oblik Napoli, Genova (ne od nemških pretvorb: Neapel, Genua), seveda je pri „Genova“ paziti na izreko; „Bruselj“ je ponesrečena oblika, ker ni niti francoska niti flamska niti nemška. Kjer so mnogo rabljene oblike že čisto udomačene, tam jih seveda pustimo; imena, kakor Francija, Prusija, Rusija, Lizbona, Grecija, smo najbrž vzeli (da se izognemo nemškega posredovanja) od Italijanov (Francia, Prussia, Russia, Lisbona, Grecia), pa z neitalijansko izreko; takih udomačenih ne bomo več nadomeščali z izvirnimi tujkami.

Nekaj sitnosti prizadevajo i nam i tujcem različni črkopisi. Glede njih se dosledno in povsod uveljavlja pravilo: tuje ime pišem tudi s tujim črkopisom, naj bo še tako čuden za naše oko in v izreki zamotan. Ako je za poseben slučaj potrebno, se dodene v oklepaju izreka. Vsaka druga pot pelje do zmešnjav in zagat. — V to svrho je potrebno, da vsak jezik v svoji pisavi tujk pripušča tudi vse tuje črke, dasi jih sam v svojih besedah ne pozna. A po-

¹⁾ Levec, Slovenski pravopis §§ 515 – 532

²⁾ A. Breznik, „Slovanske besede v slovenščini.“ (Ponatisk iz „Časa“ 1909) str. 17. idd.

³⁾ Pri tej priliki pa se naj iznova pribije, da je „Petrograd“ neruska beseda in da se ruska oblika glasi St. Peterburg; njo bi morali rabiti tudi mi.

⁴⁾ Zglede gl. Levec, n. n. m. 497, 499.

znanje takih črk spada med dolžnosti olikanca. — Važno omejitev pa vendar moramo pripuščati pri tej dolžnosti: ta dolžnost se razteza le na črke, ki so v zvezi z latinico; splošno zahtevati se že ne more znanje grških črk, njim sorodno cirilico znaj pač vsak olikan Slovan (od drugih tega ne moremo zahtevati), različnih orientalskih pisav pa sploh ne moremo jemati v poštev. Vsi črkopisi izven latinice (in njenih hčerk, n. pr. „nemške“ frakture) se v svetovnoprometni rabi prepisujejo (često že celo v učenih spisih) v latinico, če treba, s pomočjo različnih nadznakov in podznakov; a za jezike, ki se ne pišejo v latinici, torej n. pr. za cirilico, mnogokrat ni sredstva, da bi se avtentno zapisala tujka; že navadne besede postanejo netočne: „Schuman“ in „Šuman“ bi se v cirilici n. pr. pisalo enako; Müller se v njej sploh ne more pisati.

Takih zgledov dobimo na vsak korak. Često si pomagajo v cirilici s fonetično pisavo; potem postane iz Goetheja „Gete“, a take pretvorbe silno motijo studije, ne sicer pri takih slavnih imenih, ki jih vsakdo pozna, pač pa pri obskurnejših; na podlagi cirilske transkripcije jim ne moreš dognati pravega imena. Zato so pričeli n. pr. v cirilici tuja lastna imena sredi cirilskega teksta pisati in natiskovati z latinico. Sila črke lomi! Tehnično je pri natisku ta način seveda velika ovira; nadejati se morda smemo, da bo kdaj latinica izpodrinila nepraktično cirilico in orientalske črkopise.¹⁾ — Sorazmerno s tem razvojem se pričenjajo v novejšem času celo grški citati prepisovati v latinico; cirilica pa je oddala svetovnemu črkopisu le znaka za poluglasnika, in še ta nista povsod prodrla. — —

Dočim se slovenščina *a)* pri romanskih jezikih dosledno, pri germanskih (izvzemši le nekaj malo krajevnih imen) takisto in nič manj pri nesorodnih jezikih dandanašnji ravna po pravkar obravnavanih načelih in dočim je *b)* napram slovanskim jezikom z logiko doslednosti zahteval A. Breznik n. n. m. uvedbo istih načel: stoji *c)* naša pisava v začudenje vsakega motrilca na povsem nasprotnem stališču pri onih dveh jezikih, ki vsebujeta temelj zapadne kulture: pri staroklasičnih jezikih, latinščini in grščini.²⁾ Neuganjivo je, zakaj se dela v slovenščini baš pri teh dveh jezikih

¹⁾ Matija Majar je v svoji „Uzajemni slovnici ali mluvnici slavjanski“ (Praga 1863) na str. 30 id. še sanjal, da bo cirilica, ki je bil zanjo silno navdušen, izpodrinila vse druge pisave in postala vseslovanski črkopis; a danes smo baš nasprotnih želja in nad.

²⁾ Pri novogrščini pa — čujte! — zopet ne!

posebna izjema; saj je bilo pričakovati, da se z ureditvijo pisave francoskih itd. tujk uredi tudi pravilo glede oblike tujk iz klasičnih jezikov, ko vendar ni prav nikakega povoda, da bi njim odmerili čisto posebne zakone. Če ostanejo v slovenščini neizpremenjena imena — kakor se pišejo v svoji domovini — n. pr. Voltaire, Schiller, Leoncavallo, Šafařík, Sienkiewicz, Gladstone, Aranjuez, Chile itd. v kateremkoli jeziku, potem nam sigurno ne gre v glavo, zakaj ne obdrže svojih imen n. pr. Perikles, Hades, Sokrates, Cicero, Mars, Juno, Salamis, Akropolis, ampak nastopajo v oblikah, ki jih niso nikdar imela, namreč kot: „Periklej (slišal sem tudi že „Perikel“), Had, Ciceron, Mart, Junona, Salamina, Akropola“. To se vendar pravi imena naravnost kvariti in učiti nekaj povsem napačnega; kajti ta „slovenska“ (?) imena zbuja v nepoučencu misel, da se tudi v izvirniku res tako glase, učencu pa zmedejo znanje, ker mora šele po nezanesljivem sklepanju določati tujki pristni njen naziv; sklepanje se prav lahko ponesreči in pojavijo se kar smešna imenovanja.

Ako naletimo na take-le besede, za slovenščino prikrojene po sedaj veljavnih načelih: Oh, Hem, Ija, Nes, Min, Bibel, ali se ne bomo zarotili še v istem hipu proti načelom, ki zmrcvariyo imena tako hudo, da jim še strokovnjak kmalu ne ugame izlepa prave oblike! Saj bo šele po vsebini stavkov, kjer stoje, dognal, da tičijo v njih „klasični“ izvirniki. Poskusite z navedenimi imeni! — Večini imen se vsaj kolikortoliko pozna, da so vzeta iz grščine in latinščine, a pravo ime je iz poslovenjene oblike navadno nemogoče spoznati s sigurnostjo, da bi mogel reči: Tako se je mož, hrib, otok izvirno imenoval! Vedeti moraš ime od drugod; slovenščina, kamor sem se zatekel, me pušča povsem na cedilu; niti v latinskem in grškem slovarju ne morem besede iskati izlahka, ker je slovenščina oklenila vse te besede v svoj črkopis. Mari postanejo potem — slovenske?

Dokler so Slovenci vso svojo, vsaj višjo izobrazbo črpali s pomočjo tujega jezika, se nedostatki prisiljene prireditve takih tujk niso prikazovali preočitno; kar je zmedla slovenščina, to se je popravilo, vsaj v precejšnjem obsegu, z nemščino kot učnim in učenim jezikom. Zdaj pa, ko že stojimo, vsaj v gimnazijah, precej na svojih nogah, smo tudi navezani na svojo pomoč; naša dolžnost je, da uredimo pouk sistematično, stvarno,

praktično, znanstveno: pouk naj olajšuje kulturno posredovanje, naš jezik mora stopiti ven iz vaše ograje in naš pravopis mora služiti ne le domačemu slovstvu, ampak mora zadostovati tudi mednarodnim zahtevam. Višji cilji — večja sredstva!

Pisava teh grško-latinskih imen ima v slovenščini že svojo zgodovino.¹⁾ Dokler se ni prebudila narodna zavest, so bila domača pravopisna vprašanja le postranska. Saj niti domača narodna imena niso imela nikake cene; dala se jim je latinska oblika (Krellius, Rogerius) ali nemška (Chrön), ako se niso naravnost prevedla v latinščino, oziroma nemščino (Gallus-Petelin). Z narodno probujo (konce 18. stoletja) pa je to vprašanje takoj potrkalo na vrata jezikovnih voditeljev. Prva sredstva so bila dosledno radikalna. Najagilnejši delavec te dobe, oče Marko Pohlin, je klasična imena skušal kar prevesti v slovenščino, ali pa je istovetil kako slovensko in slovansko besedo istega pomena z dotično grško-latinsko. N. pr. „Hromak“ mu je Vulkan, „Vinodaj pomeni Bahuza“, „Vumnice (t. j. „Umnice“, opomba pis.) so po grško Muze“, Amor = Ljubezen (-ena), „Prijaznice“ so „Harites“, „Vodan“ (in „Vojdan“) je Ares, „Lada“ je boginja ljubezni, „Scyth = Abar.“²⁾ — Značilno za tak narodni radikalizem pa je, da našteva Pohlin v svojem „Besedišu“ ravnoodušno med domačimi slovenskimi (!) besedami cele stotine takih, kakor „ajfr = Eifer!“

Ker pa se je prevesti dalo le malo tujk, jim je skušal Pohlin in še bolj Vodnik dati vsaj glasovno udomačeno obliko, zlasti z nadomeščanjem glasov in črk, ki so slovenščini nenavadne (x, f, ph itd.).³⁾ Tako čitamo „Memp“ (za Memphis)⁴⁾ in Branci (= Fran-

¹⁾ Zaradi omejenega prostora podam tu le posnetek iz nje.

²⁾ Glej te besede v: „Pesme Val. Vodnika“ 1840, na str. 103, 106, 109, 115, 111; in Pohlin, „Tu malu besediše“ 1781, pod dotičnimi besedami. Celotno vrsto takih prevodov pa ima Pohlin navedenih v svoji „Kraynski Grammatiki“ (jaz imam v rokah 2. izdajo l. 1783) na str. 226 in 227; n. pr. „Aeolus = Viharnek, Fertunz“, „Apollo = Belin, Jason (?)“, „Bachus = Pust“, „Ceres = Sejvina“, „Cupido = Lubizhk, Serzhèk“, „Diana = Marena, Nozhliza, Triglav (?)“, „Flora = Rofline zvi-tarza (sic!)“, „Hausgenius = Skrytek, Shkratel“, „Hekate = Vila, Vilna“, „Juno = Bogina, Slavina“, „Jupiter = Berón, Kraylomozh“, „Mars = Ladón, Tor, Tork“; „Merkur = Shilón, Sélón“, „Minerva = Modriza“, „Neptun = Murán“, „Nympe = teh Bogov Gospodizhne“, „Proserpina = Ninga, Hudina“, „Venus = Zhiftlika“ itd.

³⁾ Kako resno so se v tej dobi bavili s črkami, kažejo njim posvečene pesmice Devovih „Pisanic“. Gl. njih objavo: Dr. J. Šlebinger, Izv. II. drž. gimn. v Ljubljani 1905, 4–10.

⁴⁾ Pesme V. Vodnika 1840, str. 107 (citat iz Pohlina).

cozi), Bilip (= Filip), Sander (= Aleksander) in Aleš (= Alexius)!¹⁾ — Ta način je prav isti, kakor je bil običajen pri stari, še ne razviti latinščini napram grškim tujkam; iz grškega Pyrrhos so naredili Latinci za tedaj še nerodni jezik svoj „Burrus“. V poznejši razviti latinščini pa so prevzemali iz grščine vse oblike izvirne, kmalu tudi že v grški pisavi in Burrus je postal Pyrrhus in Pyrrhos; a pretekla je dotlej vendar stotina let. Slovenci bomo prihodnje leto obhajali stoletnico Vodnikove slovnice in dobro bi jo proslavili, ko bi pokazali, da je naš jezik že daleč preko „Bilipa“ in „Sandra“ in da nismo več vaščani, ampak svetovni občani.

Baš Vodnik je namreč postavil temelj pravilu o obrazovanju tujih lastnih imen, ki se ga v glavnih potezah drže vse poznejše slovnice in ki ga je obsežno obdelal Levec v „Slov. pravopisu“ § 466 idd. Da z „bilipovanjem“ ne bo izhajal, to je Vodnik seveda spoznal; za občo rabo je v svoji „Pismenosti“ (1811) § 162 povedal prav dobro pravilo: „Ptuje imena sploh per nas končujemo in sklanjamo, kakor so same na sebi“. A žal, da je dostavil izjemo, ki dela odslej toliko preglavice: „latinskim in greškim pa večidel konce spremenjamo“. Nato slede zgledi primeroma tako kakor še dandanašnji v slovnica, brez vsakega enotnega načela, le z različnimi pripomočki pri različnih končnicah. Glavna razlika nasproti sedanji pisavi je raba oblik: Mari = Marius, Juni = Junius, Juna = Juno, Cereza = Ceres in pridržatev oblik na -o: Cicero (ne Ciceron). — Metelko je v svojem Lehrgebäude (l. 1825) str. 63 pravila malo poglobil; preko njega v bistvu še nismo prišli. Malavašič je v svoji „Slovenski slovnici“ (l. 1849) § 71 Metelkova pravila z vsemi zgledi enostavno prepisal, oz. prevedel. Tudi Janežič je za 1. izdajo svoje „Slovenske slovnice“ (l. 1854) v § 18 samo posnel Metelkova pravila. — Na tem stališču smo v teoriji ostali do konca 19. stol., v praksi pa nismo vedeli kod in kam. Vsaka knjiga piše po svoje in si še sama ne ostane zvesta. Janežič sam je v „Slovenski koledi“ za leto 1858 pisal te-le med seboj nedosledne oblike: Anaklet, Klement (poleg Klemen), Euzebi, pa: Leo, Linus, Formosus²⁾. Najlaglje so se razširile tiste okršene oblike, ki

¹⁾ Vodnik, Pismenost 1811 v „Iliriji oživljeni“ in na str. 2.

²⁾ Pač po nobenem pravilu se ni ravnal Kremp l v „Dogodivšinah“ (1845); on piše n. pr. imena narodov: Skytovje (str. 7.), Frygovje, Lydovje, „Gerki ali Helini“, „junak Julius Caesara“, „Komodus“.

jih je rabila tudi nemščina [Ovid¹⁾, Horac, Propert, Ahil!], dasi često njih tvorba nikakor ni prikladna slovenščini; pri drugih besedah pa ni bilo nikakega merila. — Zmedo najdemo, kamor pogledamo; namesto drugih zgledov opozarjamo le na Starétovo „Občno zgodovino“ v I. zvezku; kajti tu je največja zbirka tozadevnih imen. A povsod vlada breznačelnost v njih obrazovanju; kar v eni sapi se na vsaki strani križajo nasprotni si principi; n. pr. na str. 13 čitamo po vrsti: Kios, Samos, Rod, Ciper (Kij in Sam Starétu očitno nista — in temu se ne čudimo — ugajala); na isti strani stoje: Tmol, Granik, Port, pa: Kavkazus! Nadalje: Tomira, Smerdij (81), pa Memfis (82), novega Apisa (83), Tales in Bijant (oboje 221), Kartagina (48) in Tapsus (53), Moira (125) pa Beotija (111), Hefajst (120) in Klitemnestra (120) itd.

Samo kratka epizoda je bila v Levstik-Cegnarjevi dobi struja, da se naj piše vsako tuje lastno ime s slovenskimi črkami; to je bilo tedaj, ko so dobili Slovenci „Miroslava Šilerja“ trilogijo „Valenštajn“. Toda struja se je kmalu posušila. — Od nasprotni strani se je reševal problem v osemdesetnih letih: pisali so vse klasične tujke tudi s tujimi črkami. Ugodna rešitev našega vprašanja je bila blizu; a ni se posrečila, pač zato ne, ker se je pravilo raztegnilo čez vse tujke (ne samo lastna imena) in se je uvajala pisava: sympathičen, mythologija i. t. d.; ta korak je bil v tedanjih razmerah predolg.²⁾ Padla je tudi ta zasnova;³⁾ ostalo je vse pri starem, pri Vodniku. A treba je bilo obsežnih pravil, veljavnih za vse slučaje; saj je prihajalo v slovenščino več in več tujih imen, ki so morala dobiti našo narodno nošo. —

Tak položaj je čakal Levca; s čudovito temeljitostjo je razvrstil mnogobrojna in po ustroju tako različna imena v skupine, da bi dognal navodila, kako naj posameznice spravimo varno pod slo-

¹⁾ Glede „Ovida“ („V Ponti zeblo je Ovida“) je Kopitar zavrnil Prešerna, češ, da je „minime carniolice“; nakar mu je Čop odgovoril, da je prav tako „carniolice“ kakor Anton od Antonius. (Glej „Čas“, 1910, 215 pod črto.) — To pot pa ima Kopitar prav; in „Anton“ ni „carniolice“, ampak germanice! Prim. tudi „Čas“, 1910, 217, 218. (Podatki so iz Kastelčeve zapuščine, objavil I. Grafenauer.)

²⁾ V „Kresa“ VI. letniku je še več takih besed. Glej ondi stran 383.

³⁾ Dandanašnji bi bila morda prej izvršljiva. — Vendar ne bomo zdaj začeli pisati „gymnasija“, „technik“ itd.; jasno pa je, da moramo pisati različne nove moderne izraze znanstvenih strok čisto pristno; n. pr. medicinske, kemijske itd. („haimatoporphyrin“ i. dr); takim mednarodnim besedam moramo tudi mi odpreti vrata.

vensko streho. Celih 28 točk obsega ta odstavek (§§ 466, 467, 470 do 495); že to število pa svedoči, da podlaga ne more biti dobra. Za tako, pravzaprav postransko, bistva jezika se ne dotikajoče vprašanje se mora najti enostavnejša pot. Levec seveda ni odgovoren za podlago; prevzel jo je in jo je skušal rešiti. A jasno vidimo, kako polagoma sam uvideva, da se mu ne posreči: delati je moral že sproti izjeme (n. pr. § 479., kjer pripušča imenovalnike Ares, Zevs, Jupiter . . . ter k njim rodilnike Aresa, Zevsa, Jupitra; podobno §§ 489, 491, deloma 493). Skoraj se nam zdi, da je Levec sam pripoznal neuspešnost svojega truda; sicer bi ne bil z zadnjo točko (§ 495) ovrgel vseh prejšnjih, češ, „da je najbolje, ako starodobna imena v imenovalniku ohranijo tudi v slovenščini svojo grško ali latinsko končnico“, a dostavil je oprezno: „kadar je po naših glasovnih pravilih to sploh dopustno“. Mi na to odgovorimo: „Ker naša jezikovna pravila tujih lastnih imen ne brigajo prav nič — saj so bila narejena brez našega sotrudištva in morajo ostati za vse čase in za vsakogar, kakršna so, če ne, postanejo mistifikacija: zato je vedno in načelno najbolje, da ohranijo ta imena v imenovalniku svojo obliko!“ — Ko bi to zadnje, itak najširše pravilo (glede imenovalnika) stalo v „Pravopisu“ na prvem, ne na zadnjem mestu, bi mi bili dandanes že na čistem, kajti za ostale sklone bi si ne nalagali tolikih skrbi; ti naj bodo kakršnikoli, da le vemo, kako se predmet, oseba itd. res imenuje. V sedanjem položaju pa smo tuhtali pravila, nihče se jih ni mogel naučiti, in če je mislil, da jih razume, in je skoval slovensko obliko za tujko, mu je bila ta udomačenka bolj tuja nego tujka! Vse, kar je v človeku zmožno odpora, se upira „pravilni“ — laži, da je Kastorjev brat bil „Poluk“ (§ 488), da bodi Zeuxis za Slovence „Cevksid“ (§ 488, celo proti § 472!), da je v Aziji reka „Tigrida“, da „Eros“ ne bodi več Eros, ampak „Erot“ i. t. d.

Ko bi bili mi Slovenci sami na svetu, bi si lahko tako prikrajali „tujo“ last, ki bi tedaj seveda ne bila več — tuja. Zdaj se le smešimo, si škodujemo, mešamo pojme in si sami mečemo polena pod noge v napredku, in to celo pri predmetu, ki smo ga sicer (napram nemškimi, francoskimi, angleškimi imenom i. t. d.) že davno rešili povoljno. — Kdor kajpada le včasih naleti na kako tako ime, ta se bo res le za hip zdramil, a potem pojde

ravnodušno dalje; kdor pa živi v teh imenih in mu je morda mnogo takih tujk prvikrat uvesti v slovensko družbo, ta bo v zadregi, ker si je v svesti, da hodi vijugasto pot in še niti ne ve, je li ta pot — prava; odgovoren pa je zanjo!

Preizkusil je vse te težkoče pisec teh vrst, ko je sestavljal grške in druge filološke učne knjige; preizkusil jih je tudi M. Pirc, spisujoč „Zgodovino starega veka“. Z dosedanjimi načeli ni bilo nikakega izhoda. Jaz sem (pri grških knjigah) ubral kompromisno pot: puščal sem tistim tujkam, ki so kolikor toliko bile že vpeljane v naš jezik, njih „našo“ obliko, a v oklepajih sem dodejal izvirno; pri povsem novih tujkah ali tudi pri takih, ki se jim „naš“ imenovalnik od izvirnega tako oddaljuje, da pristne besede skoraj ni spoznati, pri teh sem sprejel v slovenščino tuji nominativ neizpremenjen. Brez lukenj pa noben kompromis ni; tako tudi moj ne! In bil je le pomoč v sili, ker česa boljšega ob tedanjih razmerah ni bilo dobiti. — Podobno se postopa v Pirčevi knjigi vsaj v toliko, da se navajajo v oklepajih izvirne tujke.¹⁾

Ko me je delo iznova privedlo na to kočljivo polje in sem stal pred novimi zadregami, sem sklenil, po dogovoru z veščaki, posebno z dr. Antonom Breznikom, da se naj poskusi narediti konec tej zmedi. Nitreba drugega nego priznati, da bomo postopali nasproti grškim in latinskim lastnim imenom prav tako kakor nasproti tujkam drugih jezikov — in na jasnem smo, ker vsaj vemo, kaj hočemo; dočim doslej nismo vedeli, ali naj služi za naš imenovalnik deblo tujega imena (toda katero deblo? saj sta često dve, tudi po več, in če je prav le eno, mnogokrat jezikoslovci ne vedo, kako se pravzaprav glasi) ali pa naj odpahujemo končnice. Pa zopet: kaj je končnica? Koliko je naj odpahnemo?

* * *

Naposled sem se odločil za tale **pravila**, ki so v praksi uveljavljena tudi pri češčini.²⁾

¹⁾ Zelo moti transkripcija „ch“; navadno ga knjiga tolmači kot k: „Keroneja“ (40), „Kerzonez“ (37, 40), Kafra (10), Kalkedon (43); pa: Hij (43). Ta transkripcija je napačna! Če pa je uveljavljena v navedenih zgledih („Hij“ je morda tiskovna pomota), bi se moralo tudi pisati — Akil (ne Ahil 50), Akajci (ne Ahajci 55), Eskil (ne Eshil 83)!!

²⁾ Glej katerokoli češko učno knjigo za klasične jezike.

1.) Tuji imenovalnik lastnega imena je tudi naš imenovalnik, tako da je temeljno nazivanje v slovenščini isto kakor v onih dveh jezikih.

2.) Tujka se prevzame iz pristnega njenega domovja: grška iz grščine, latinska iz latinščine, vselej s pristnimi glasovi.

Grške besede se torej ne sprejemajo polatinjene, ampak kakor se izvirno glase. V tem pogledu so posebno Čehi dosledni. Edino množinski grški končnici *-ai* in *-oi* se vzameta v latinski nadomestbi *-e* in *-i*.

3.) Prevzamejo se tuja imena z njih izvirnim pravopisom, grške z običajno transkripcijo.

Ostane torej podvajanje konsonantov (*ll, nn, ss, mm* itd.) in vpeljejo se črke: *y, ph, th, rh, oe, ae*¹⁾, *qu*; namesto *x* in *ch* se moreta rabiti naša istopomembna znaka *ks* in *h*, takisto se da *c*, kadar pomeni = *k*, nadomestiti s tem znakom samim.

Vem, da se bo ta (3.) predlog na prvi hip zdel prevraten; a vendar je sam ob sebi upravičen: koliko takih znakov rabimo pri francoskih, angleških in nemških tujkah, ne da bi se kdo spotikal! Vsak dan naleti nanje vsakdo, kdor čita naše liste; kak list pa čita vsakteri izmed nas, tudi kmet! Ako puščamo tujkam njih črke, si jih bomo za polovico laglje zapomnili; saj bodo imele vedno enako lice, dočim je zdaj bilo res težko; obdržati v spominu pisavo tujke v izvirniku; vzemimo n. pr. besede: Sizif, Kira (mesto), Skila, Otris! — Že v ljudski šoli se bo treba teh črk temeljito naučiti!

S temi tremi pravili je vsaka dvomljivost izključena; imena zdaj res vemo in znamo.

Opomba. Le narodska in družinska imena rabimo v slovenščini v brezkončniški obliki ali pa s slovenskimi obrazili; najnavadnejše besede so že udomačene: Torej: Karthaginec in Karthažan, Boiotec in Boiočan, Makedonec, Platajec, Lakedaimonec, Perzijec in Perzijan, Krotoniat in Krotonec, Pythagorejec, Sarmat, Aithiop, Athenec; pa seveda: Rimljan, Grk i. dr.

4.) Glede sklanje teh imen pripomnim a priori, da se mi ona zdi napram imenovalniku razmerno malo važna. Kdor si ne upa zadeti prikladne in pravilne (kje je ta pravilnost?) oblike, si bo včasih pomagal z dodejanim občnim imenom („mesto“, „otok“,

¹⁾ Le kot množinska končnica je = *e*.

„reka“ itd.) ali pa bo stavek presukal. — Po našem preudarku se priporoča postopati takole:

a) Enozložnice in dvozložnice ter besede s končajem na *-l*, *-r* in *-n* se sklanjajo z imenovalnikom kot deblom vseh sklonih: Eros (Erosa, Erosu), Atlas, Atlasu itd. (Atlant, Atlanta bodi „Atlas“ kot knjiga!), Tiryns — Tirynsa, Thales — Thalesa, Ganges — Gangesa, Apollon — Apollona, Caesar — Caesarja (končni *r* se mehča) in dr.

Ako pa je pri kaki besedi drugačna oblika (n. pr. brez končnice, posebno *-us*, ozir. *-os*, ali kakor: Ceres — *Cerere*) postala že čisto navadna, potem se naj rabi ta.

Vokalno se končujoči nominativi moškega spola se dalje sklanjajo s pomočjo genetivnega debela (Cicero, Cicerona), oni ženskega spola pa po *a*-sklanji (Kalypso, Kalypse).

b) Tudi večzložnice se morejo sklanjati na podstavi imenovalnika; uho bi se taki sklanji hitro privadilo. Če se nam pa upira, vzemimo za podstavo ali genetivovo deblo (Karthago — Karthage ali Karthagine) ali pa odpahnimo v nominativu končni zlog: kadar stoji pred njim vokal, se veže ta vokal z *j* s končnicami (Menelaos — Menelaja); pri onih na *-kles* se odpahne samo *-s*, potem takisto zaobesijo *-j* (Pelopidas — Pelopida — Pelopidu i. t. d.; pa: Perikles — Perikleja itd.). Končnica *-us* in sorodna ji grška *-os* (ter *-um*, oz. *-on*) tudi tu redno odpadeta.

Več podrobnosti tu zbok pičlega prostora ne morem navajati.¹⁾ Sklanjo bo sicer vsakdo, kdor ima količkaj jezikovnega čuta, zadel

¹⁾ Že danes mi je mogoče zabeležiti dva primera, v katerih se je obnesel naš sistem: Dr. Arnejc je v „Nastavnem Vjesniku“ XVIII. 1910, 417 idd. v svoji razpravi „Doneski k zgodovini grške elegije“ pisal lastna imena vseskozi tako, kakor smo pisavo tu priporočali (Smyrnajci, Gyges, Lysimahos, Kimmerijci itd.); in Aškerc je v svoji knjigi „Akropolis in piramide“ pisal veliko število klasičnih imen tudi po naših pravilih. Saj stoji že v naslovu „Akropolis“ (ne obična „Akropola“, oz. „Akropolje“); nadalje: Phryne (na strani 125 in večkrat), „uboga Lais“ (115), Keramejkos (115), Praksiteles (132), Erosa (134), Perikles (136), Hades (140), Parthenon (107, 111), na Knidosu (141), Demeter (113, ne Demetra) itd. Dosledne te rabe pri pesniku tudi ne pričakujemo; pesnik ima svoje pravice. — Dosledna pa je taka raba v čeških latinskih vadnicah; n. pr. Achilleus, Aigina, Aithiop, Agathokles v Syrakusách, Agis, Alkibiades, Artemision, Kadmos, Byzantion, Kanusium, Cheilon, Kiton, Kodros, Korinthos, Kypros, Daidalos, Damokles itd. Pri mnogih imenih slovar (Hrbek-Hrubý I.) niti ne natiskuje oblik za Čehe; saj velja latinska tudi za češčino. Vedno pa so navedena imena, ki so vzeta iz grščine; kajti že prvošolec se nauči grških izvirnic! Nedoslednosti so zelo redke. — Prim. tudi dr. Tavčarjeve Zb. sp. IV. („Tiberius Pannonicus“).

sam ob sebi. Za sklanjo bi mu tudi deloma služila navedena Levčeva pravila; zaradi sigurnosti pa se priporoča, začasno poleg imenovalnika teh lastnih imen navesti še genitiv, da bo vsakdo spoznal sklanjo; torej baš naopak, kakor je bilo doslej navada. Posedanji običaj bo priroden.

Tu razloženi način uvajajmo v učne knjige in se ga držimo v strokovnih spisih; šola in strokovnost z dosedanjem navado ne moreta izhajati. V drugodnih spisih se pač ne bodo ravnali dosledno po novem načelu; različni nameni zahtevajo raznih ozirov; a eno bo vsaj trdno stalo: možno bo držati se prirodnega in v jezikovnem razvoju ležečega zakona.

Da se ta preosnova ne bo dala izvesti namah, to se razume. Eno pa se mora uveljaviti takoj: za imenovalnik naj nam služi tuji imenovalnik, makar z našo pisavo. Uveljavi naj se torej pravilo 495 Levčevega Pravopisa. — Druga stopnja bo — deloma — sklanja na podlagi nominativa, in tretja bodi pisava v izvirnem črkopisu, ki se zdi (za oko!) zdaj še najbolj prevratna.

V znanstvenih, zlasti filoloških spisih začnimo takoj s tretjo stopnjo, v poluznanstvu in za poljudnost pa pripravljajmo pot.

VI. Pravopisna drobnjav.

V malem smo se poamerikanili. — „S. L. S. priredi shod“, „N. D. O. preskrbi članom službe“, „S. K. D. Z. se krepko razvija“ — takih amerikaljskih okrajšav smo se navadili in razume jih tudi delavec, ki drži v odmoru v eni roki kos kruha, v drugi časopis. Začelo je ž njimi v večjem obsegu Slovensko Planinsko Društvo, čigar rdeči „S. P. D.“ so raztrošeni po skalovju in drevju vsega slovenskega ozemlja. Obična je tudi okrajšava naslovov publikacij: „L[j]“, „Z.“, „D. i. S.“, „N. Z.“, „Č. Z. N.“ [navadno celo brez pik: LZ, DS (ali: DiS), NZ, ČZN], t. j. Ljubljanski Zvon, Dom in Svet, Naši Zapiski, Časopis za Zgodovino in Narodopisje itd. — Že način okrajševanja nam kaže, da moramo glavne besede teh imen, ki so lastna imena, pisati z veliko začetnico, z malo le vezne in nevažne besede, ako teh sploh ne izpustimo. Ko bi pa naslov imel obliko celega, dasi slovniško morda ne popolnega stavka, potem se piše z veliko le prva beseda. — Po tem načelu nam je pisati: Slovenska Matica, Zadružna Zveza, Planinski Piparji, Športni Klub,

Narodna Tiskarna, Katoliška Bukvarna, Knezova Knjižnica, Slovenska Šolska Matica, Zlata Doba, Glavna Posojilnica itd. — — —

Slovenci znajo prirejati veselice; pri vsaki večji prireditvi sodeluje damski odbor. V javnih pohvalah čitamo potem imena vseh dam; „bile so gospe: Abramova, dr. Begunova, Cizejeva, Čepinova, Dušanova, prof. Egalijeva, inž. Fleschova, Gmajnarjeva . . . ter gospi: Haderlapova, Jerajeva, Kropova, Murnova, Šiškova“ itd. Navadili smo se, da vsaki gōspē in gospici zaobesimo na konec tak *-ova* ali *-eva*, in naša javnost je prepričana, da je narodna dolžnost, dame tako imenovati. Blagoglasen ta način ni (v skupini se naravnost grdo sliši), a navada mu bo dala upravičenost; vendar: pri napovedbi in naštevanju imen, oz. pri nadpisih in podpisih je tak podaljšek nepotreben in često moti. **Tu** bi se torej naj opuščal; Navratil je (pač po češkem vzorcu) že l. 1850. v svoji „Kurze Sprachlehre“ (str. XXXIII.) zahteval pisavo „gospa Tratnikova“, a v praktičnih zgledih se sam — ni ravnal po svoji zahtevi! — Oporekati tudi moramo tistim, ki morda mislijo, da je tak *-ova* v tem slučaju izvorno slovenski. Na platnicah 3. štev. „Slov. Branika“ (l. 1909) se nekdo (F. U.) hudo upira imenom „Helena Rak“, „Meta Jenko“ itd.; češ, pišimo jih s slovensko končnico. Dobro! A pristna slovenska končnica ni povprek *-ova*, ampak, kakor kažejo zgledi, ki jih je F. U. nevede navedel proti sebi, končnice so zelo različne. Položaj je med našim kmetским ljudstvom še dandanašnji tak: končnica *-ova* se rabi le o neomoženih dekletih: „tam gre Jamnikova (Franica), Brglezova (Katra), Igličeva (Polona)“ itd. O možene ženske dobivajo največ končnici *-(i)ca* in *-ka*, pa tudi druge; n. pr. (zgledi so konkretni, ne izmišljeni!): žena kmeta Lipičnika je Lipičnica, Završnik — Završnica, Mermólj — Mermóljka in Mermoljevka, Jošt — Jóštovka, Čepljak — Čepljakovka, Kovač — Kovačica, Bavec — Bavka; pa tudi: Štiglic — Stigeljka, Smôle — Smoléla, Strahút — Strahúlja! — Tudi v ljubljanski ljudski govorici dobijo dame le take končnice, ne *-ova*! A gotovo bi bile razžaljene, ko bi jih imenovali z res domačimi končnicami *-(i)ca*, *-ka*, *-éla*, *-ulja*! — Nedosledno je, da se niti našim mladim (ozir. neoženjenim) gospodom nikdar ne privošči končnica *-ov*, dočim jo dobivajo kmetški fantje prav tako kakor dekleta: Jamnikov (Tine), Brglezov (Juri). — V takih stvareh ne bodimo trmasto samosvoji! Praktična potreba in lahka umljivost zahteva, da se lastno ime vsaj

tam, kjer se mu da juridično avtentna oblika, pusti čim bolj neizpremenjeno.¹⁾ Ni treba misliti, da zato klečeplazimo za Nemci; baš narobe: mi uvajamo s svojim *-ova* pri edino ženskih imenih način, ki so ga Nemci imeli do 19. stol., a so ga potem — opustili; Nemci so onda rekli n. pr. Karoline Neuberin, Louise Millerin, Frau Karschin. In zagrizeni slovničar Wustmann zabavlja v svoji knjigi „Sprachdummheiten“ (4. izd. str. 86) proti — opustitvi teh starih ženskih oblik. Seveda zaman! — — —

„Za kaj **se** pravzaprav **gre!**“ Tako? **Se** gre? To je posneto po nemškem! — Ta očitek je dandanašnji zašel v usta literarnih teoretikov in vsled njih vpliva se marsikdo muči reči: „Za to nikakor ne gre“, čeprav čuti v jezikovni zavesti odločen upor proti takemu stavku in bi rad rekel: „se gre“. Še nedavno smo čitali tako grajo: v Časopisu za zgod. in narod. 1909, 178 in v Slovanu 1909, 126, vselej z razlogom, da je tisti „se“ nemčizem (Prim. LZ XII, 366). Zgodovina fraze „gre se“ nas je privedla do tega očitka; ker ji je enkrat bila navešena obtožba, da je tujega izvora, smo temu vsi enostavno — verjeli. Pleteršnik je prevedel nemško frazo „sich handeln = iti za kaj“ in mi vsi smo se temu prevodu skušali prilagoditi. Naposled sem se vendar vprašal, kje pravzaprav tiči nemščina, če pravi Nemec „es handelt sich“, a jaz „gre se“. Edino v tem „se“! Če pa je to nemčizem, potem tudi ne smem reči: „spodobi se“, „odpira se“, ker pravi Nemec „es gehört sich“, „es öffnet sich“ itd.! Pri glagolu „grem“ pa je v slovenščini zaimek „se“ čisto navaden n. pr. v namenilnih frazah, kakor: „tako se ne greva“ (das ist gegen die Verabredung), „s teboj se ne grem“, „gremo se slepe miši“ in zveza „gre se (za kaj)“ je specifično slovenska²⁾ in nima v nemščini svoje sličnice; saj Nemec ne reče: „es geht sich“!! Pač pa **je** čisto po nemško povedano, ako pravimo, kakor se zdaj obično zahteva: „gre za kaj“ (brez „se“); kajti čisto navadna nemška fraza je: „es geht um etwas“ (brez „sich!“), tako da je baš izražanje, ki ga nekateri proglašajo za domače, v istini naravnost potujčeno. Takih „es geht um etwas“ nahajamo n. pr. več v Ganghoferju,³⁾ pa tudi v dnevnikih. — V pomenu „es

¹⁾ V odvisnih sklonih bomo seveda slej ko prej rabili pridevniške oblike, katerekoli.

²⁾ Tudi n. pr. češka: „Bylo pod mrakem i šlo se nám pěkně“ (Alpský Věstník 1910, 5, 65).

³⁾ N. pr. Feige bin ich nicht, solange es nur um mich geht. (Hubert. II. 26, izdaja Bongova.)

handelt sich“ je torej pravilno slovensko: „gre se“, a sam „gre“ je v tem slučaju ponemčen! Ne sme se pa s tem slučajem zamenjati „grem“ v pomenu opasnosti, rizika (auf dem Spiele stehen), n. pr. v izreku: „gre ti za denar“ ali „gre mi za glavo“¹⁾, es geht mir an den Kragen. V Pleteršniku sta oba slučaja pomešana. — —

„Tuinta minto d“ piše Pregelj („Romantika“ 56). Nasproti tej peteročlenki so tročlenke kakor „gorindol“, „bogvekje“, „kroginkrog“ (oz. „okroginkrog“) še čisto krotke. — Taka skupna pisava je manira, ki si jo je treba enkrat prepovedati; sicer si bo kdo zmisllil in pisal ne le „odtistihdob“ (Levstik, Obsoj. 106), „nočindan“, ampak tudi „odzoredomrakainodmrakadozore“, „vsekarlezeinogrede“. Zvezana pisava ima zmisel le pri res neločljivih skupinah in posebno takih, ki bi ločene morda dobile celo drugačen pomen; predolgih zvez pa se je načelno izogibati. Skupaj se naj pišejo vsekakor: poleti, pozimi, podnevi, ponoči, iznova, izlepa i. dr.; „po zimi“ je kaj drugega kakor „pozimi“, takisto „po noči“ in ponoči; „nova“ se kot roditelj, „leti“ kot mestnik rabi le v zvezi. — —

„Bojim se ga **ko** živega vraga“ pomeni: tako se ga bojim, kakor bi bil živ vrag. „Bojim se ga **kot** živega vraga“ pomeni: bojim se ga, ker je živ vrag. — Pomniti je torej: „kot“ ni nikoli primerjalni veznik, ampak le „ko“ („večji ko“, ne: „večji kot“!); „ko“ primerja, „kot“ istovéti. — —

„Ali greste z nami spacirat?“ „Spacovat?“ „Šprancirat?“ . . . Katera izmed teh oblik je prava? Nobena! Rekli bomo: „se izprehajaj, se šetaj, na izprehod, na šetnjo!“ — Vsekako pa moramo načelno pripoznati, da je glagolskim oblikam z **-irati** vtisnjen preveč očitni znak tujstva; zato se jih moramo izogibati z vsemi sredstvi. Rabimo namesto njih domačinke, ako jih imamo; če jih nimamo, pritikajmo na izvirno (ne le nemško), če mogoče samostalniško podstavo svojo domačo končnico **-ovati**. (Levec, Sl. Pravop. 445). Često slišimo, da so take oblike (z **-ovati**) smešne; a smešne se zde le tistemu, ki je popolnoma navajen nemških **-ieren**; kdor pa izhaja, n. pr. tekom svojega šolstva, od domačega jezika in kdor je oblike z **-ovati** slišal in rabil večkrat, njemu se zde navadne kakor vse druge navadne besede. Saj tudi Čehi in (dasi ne dosledno) Srbi in Hrvatje rabijo oblike z **-ovati** (a res tudi

¹⁾ V tem zmislu pravi Vodnik I. 1809. v Pesmih za brambovce: „zdaj gre de al za življenje al za smrt“.

grdobno „špacirovati“! — Le pri prav izjemnih tehničnih terminih, zlasti takih, ki bi se z obliko *-ovati* glasovno preveč pretvorili, ali pri takih, ki bi bili res neblagoglasni, le pri teh se naj izjemno pusti *-irati*. Ti redki slučajji (večinoma dvozložna debela) se bodo naslonili na domačinke (kakor: ovirati, prepirati) in se ne bodo čutili kot tujci, ki ostentativno kažejo na našo jezikovno odvisnost; med te redke slučaje bi štel: docirati, secirati, eksercirati (sploh v skupini: *-cirati*!), marširati, sekirati, operirati, falirati (faliran!), frapirati, promovirati, absolvirati, („promovovati“ i. t. d. je neblagoglasno). V vseh drugih slučajjih govorimo: angaževati, apelovati, deklamovati i. t. d. (Levec n. n. m. 444); tudi: studovati, urgovati, votovati, rafinovati, skalpovati. Besede, kakor „razirati“ bomo pač nadomestili z domačimi. — —

„Gospica ste dražestna.“ Ni res! Prav se reče: „Gospica ste dražestni.“ Pri vikanju in onikanju velja namreč v obični slovenski govorici in pisavi vsaka vikana in onikana oseba za moško: „oče so prišli“, „stric so dobri“, „mati so bolni“ (nikoli: mati so bolna ali so bolne), „teta so prišli“ (nikoli: teta so prišla!); „oče, ali ste zdravi?“ teta, ali ste videli? — Proti tej čisto uzakoniteni rabi¹⁾ čitamo pri nekaterih modernih pisateljih zvezo: „gospica ste dražestna“, kar se menda zdi bolj salonsko²⁾. A je napačno! — Nekoliko temu podobna je zavoženka: rajša sem lepo oblečena, nego sita“. Pravilno se reče: „rajši“ (ali rajše) sem oblečena“. Saj se tudi reče: „Sestra je lepše oblečena nego jaz“, ne pa: „sestra je lepša oblečena!“ — —

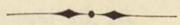
„Oficial“ ali „oficijal“? Pri takih tujkah moramo pustiti izvirno (latinsko, oz. grško ali italijansko) obliko, sicer zagazimo v vse polno zmotnjav. Držati se moramo Levčevega pravila §§ 467—469, namreč: le v končnici (*-ija, -ije, -eja*) vtikamo svoj *-j-*, v deblu nikoli, izvzemši pol ducata udomačenk (škorpijon, misijon,

¹⁾ Zgledov je na tisoče, posebno pri naših starejših in pri poljudnih pisateljih. Izmed učnih knjig navajam le Schreiner-Bezjakovo Vadnico, n. pr. II. 36: „mati so zboleli“.

²⁾ Kakor sem izvedel iz ust g. kustosa L. Pintarja, vikajo v Poljanski Dolini na podoben način; vika se namreč le polovično, samo pri glagolu: „oča ste bolan“, „mati ste zdrava“. Ta izredni način pa je in bo le posebnost ondotnega narečja; splošnoslovenska pisava je že od nekdaj izbrala svojo drugačno pot. Že v Loških hribih, n. pr. v Sopotnici (to mi poroča g. prof. Iv. Dolenec), vikajo na navaden način: „mati, ali ste hudi?“ in se hudo posmehujejo Poljancem zaradi njih čudnega vikanja. Onikanje pa je i Poljancem i v sosesčini neznano; to je vesel pojav.

milijon — milijarda, gvardijan, komedijant, tercijal). Na koncu torej: komedija, materija, ideja, realije. (Izjema je lastno ime: *Lea*). V sredi pa: idealen, socialen, sociologija, dialog, piarist, hierarhija, religiozen, pionir, piano, laik, individualen (individuum, rod. individua ali individuuma), teologija, sensualizem, poet, materialist, terciarna doba, jezuit i. t. d., dosledno brez vrinjenega soglasnika. Če bi ga začeli vrvati v nekaterih slučajih (n. pr. socijalen, idejalen), bi ga morali potem povsod (dijalog, tejolog, pijonir, pijano, sensuvalen!!). Take tujke so mednarodne in morajo v svoji temeljni obliki ostati nedotaknjene. Ako tega ne storimo, rabimo rajši čisto domače besede; namesto „špijon“ pišimo svojega „ogleduha“, ako ne ostanemo pri izvirnem „spionu“. (Čas, 1910, 341). — —

Pravila v množinskem rodilniku bo treba preurediti. 1.) Uvesti je treba končaj *-ij*, ki smo ga do leta 1899. še vedno rabili; potrebujemo ga, da moremo razlikovati ednino od množine; n. pr. „slava čednosti“ in „slava čednostij“. — 2.) Nekateri pišejo: treska — tresk, drugi: tresek, vadba — vadb (in vadeb), točka — točk (in toček). Enotnega in splošno porabljivega pravila doslej nimamo; jaz bi predlagal sledeče: vrivek se izvrši le pri soglasniških skupinah, ki se končavajo z *l, r, m, n* ter *v* in *j*; n. pr. igla — igel, sestra — sester, pismo — pisem, okno — oken, cesarstvo — cesarstev, kopje — kopij. (Pišimo zato tudi: „ministerstvo“!). V vseh drugih slučajih pa: cvetk, svetilk, stavb, kolesc, burk, lastovk, gnezd, lučk, pevk, jajc, vežb, točk, tresk, ovc (oz. ovác) itd. To odgovarja tudi narodni izreki.

Pripomnja. — Pričujoči članki so izšli v „Ljublj. Zvonu“ 1909 in 1910. Vendar so od 4. članka dalje dobili v tej knjižici nek j dostavkov in v nekaterih točkah drugačno obliko. Avtentični so torej na tem mestu.

Ako bodo okoliščine ugodne, bo pisatelj nadaljeval svoje pravopisne studije in jih združil v 2. knjigi.

KAZALO.

(Številke značijo strani.)

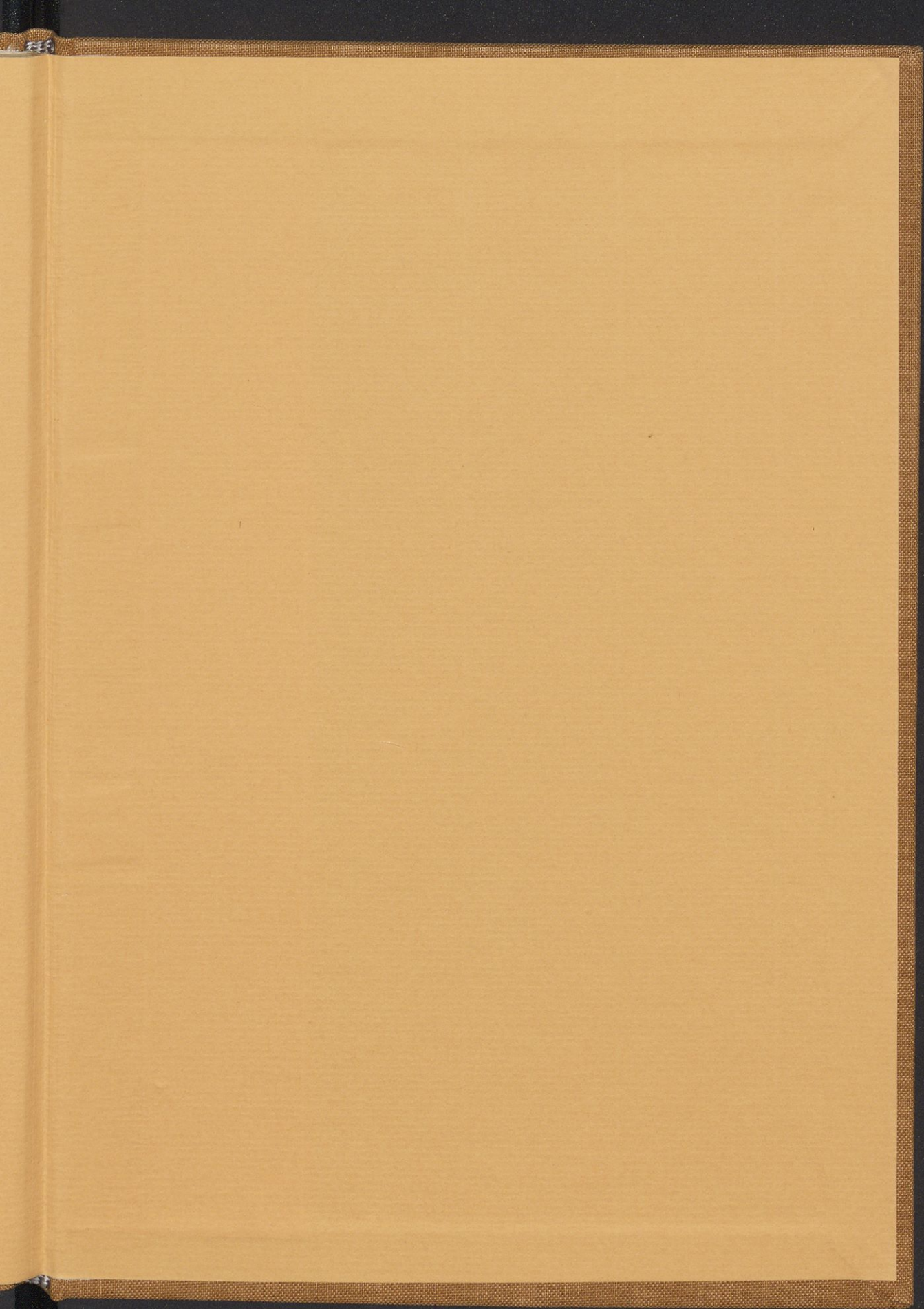
Ahajci 57	Demeter 59	Juno 52, 54
Ahil 57, 59	dialekten 30	Jupiter 56
Aigina 59	Draždani 49	Jurčič 5
Aithiop 58, 59	dva („pred dvema leti“) 11	Kalypso 59
Akropolis 52, 59	Eros 56, 59	Karthaginec (-ažan) 58
Aljažev Dom 46	Eshil 57	Karthago 59
Amor 53	estetski 29	kemijski 29
ampak 19 idd; pravila 24	faktiški 24	Kerzonez 56
analitičen, analitski 29	filološki 24	-kles 59
analitično-sintetna metoda 31	Francija 50	kmečki: kmetski 27
analogen, -gijski 31	Ganges 59	kmečki jezik 3, 6
antiken 31	Genova 50	Knidos 59
Apollon 59	Gornji Grad 40	ko: kot 63
Ares 53, 56	gre (se) 62	Kot 33
Aškerc 59	Grecija 50	Kranjska Gora 42
Atlas 59	grščina 51	Krempl 54
Babji Zob 46	gymnasija 55	kritiški 24
Bakhus 53	Hades 59	Kveder Zofka 21 idd.
Berlin 49	harmonski 25, 29	Kypros 59
Bežek 25	Hicinger 1	Lakedaimonec 58
Bohinjsko Jezero 35, 38	Hij 57	lakoničen: lakonski 31
Boiotec, Boiočan 58	historiški, -ijski 24, 29	lastna imena (oba dela z veliko začetnico 38, kaj je krajinsko lastno ime 45, grška in latinska lastna imena-pravila 57 do 59
Breznik A. 26, 57	hrvaščina 17	Lendovšek 39
Bruselj 50	-ičen 28	Letopis Pedagoški 26
Byzantion 59	imena narodska in družinska (lat. - grška) 58; imena gospá in gospodov 61	Levstik 1 idd., 38, (Vladimir) 21
Caesar 59	-isten 30	Lipsko 49
Cahe 50	-iški, iskovanje 24 idd. (pravila 28)	liriško 25
Cankar 19 idd.	italijanščina 15 idd.	Ljubljanski Grad 41
Cicero 52, 54, 59	Janežič 34, 54	
Cigale 37	Julijske Alpe 43	
cirilica 51	Junius 54,	
črke (tuje) 53, 58		
Daidalos 59		

00000265303

- logičen, -loški 30
Makedonec 58
Mars 52
Matica Šolska 25
mehanski 29, 31
Menelaos 59
Menina Planina 40
mesečna imena 34
Metelko 59
metodičen, -dski 29, 30
Milčinski 13, 21
Monakovo 49
monotonski 31
množina *-ai*, *-oi* 58
Napoli 50
narečje 6 idd.
naslovi društev, listov itd.
60
Navratil 61
Nova Štifta 41, 44
Novice 1
Novo Mesto 35, 40
novotarije 7, 8
občna imena 37
osebna imena 35
Ovid(ij) 55
pasiv 9 idd.
patetičen 31
pedagoški 26, 30
Pelopidas 59
Perikles 59
Petrograd 50
Planinski Vestnik 38
Platajec 58
podvajanje konsonantov 58
Pohlin 33, 53
Polluks 56
praktični oziri 7
Pravnik Slovenski 14
pridevniki lastnih imen 35,
36—37, 46—47
protestantovski 30
prozajski, prozaičen 29, 31
Prusija 50
Pythagorejec 58
realisten 30
reciprokno 31
Režno 50
Rim 49
Rimljan 58
Salamis 52
satiriško 25
Savinjske Alpe 43
Schiller 52
skupna pisava 63
Skyth 53
slovničen 27
Sokrates 52
Solnograd 49
spontanski 29
Stenar 32
sveti (sv.) gl. „Šent“
Šent (Sveti, sv.) 34, 36, 46
Škofja Loka 39
Škrabec 39
Šorli 13, 20, 21
teoretičen, teoretski, teo-
rijski 29
Thales 59
Tigris 56
tipičen 31
Tiryns 59
transkripcija 51, 57, 58
Triglav (Terglou) 32, 49
trpna doba 9 idd.
Tubinga 50
tuintam 63
Turski Žleb 46
ulice 33, 45—46
-um, *-us* 59
Urša Plut 8, 13, 18
Valenštajn 55
Velo Polje 42
Vjesnik Nastavni 59
Vodnik 33, 53
Vulkan 53
Wustmann 62
Zeus 56
„Zvon“ 25
Želazoa Kaplja 41

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJILJNICA

384 815

1

COBISS